

ISSN 2707-9147

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник наукових праць

Засновник і видавець:
Класичний приватний університет

Виходить 4 рази на рік
Засновано у 1998 році

ВИПУСК 98

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

УДК 316.42(043)
С54

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15340-3912Р від 22 червня 2009 р.

З 2010 р. усі електронні версії видання передаються на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України і представлені на порталі в інформаційному ресурсі «Наукова періодика України».

Збірник включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Редакційна колегія: **Гордієнко Наталія Миколаївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Запоріжжя); **Клименко Олена Юріївна**, доктор соціологічних наук, доцент (Київ); **Михайлич Олександр Володимирович**, кандидат соціологічних наук (Київ); **Позднякова-Кирбят'єва Елліна Геннадіївна**, доктор соціологічних наук, професор (Запоріжжя); **Сердюк Олексій Олександрович**, кандидат соціологічних наук, доцент (Харків); **Сорокіна Людмила Миколаївна**, кандидат соціологічних наук, доцент (Кам'янське); **Стадник Альона Георгіївна**, кандидат соціологічних наук, доцент (Київ); **Хомерікі Олена Андріївна**, доктор соціологічних наук, професор (Київ).

Іноземні члени редколегії: **Długosz Piotr**, доктор соціологічних наук, професор (Краков, Польща); **Greblikaite Jolita**, доктор соціологічних наук, доцент (Каунас, Литва); **Pileliene Lina**, кандидат соціологічних наук, професор (Каунас, Литва); **Tamulienė Vilma**, кандидат соціологічних наук, доцент (Вільнюс, Литва).

Головний редактор: **Зоська Яна Володимирівна**, доктор соціологічних наук, професор.

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 9 від 26 квітня 2023 р.

На підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р. (додаток 4) збірник включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі соціальних наук (054 – Соціологія).

- Збірник наукових праць виходить 4 рази на рік.
- Робочі мови збірника: українська, англійська.
- Редакція матеріали не повертає. Статті до друку підписують за рекомендацією вченої ради Класичного приватного університету.
- Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів.
- При використанні матеріалів збірника посилання на «Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики» обов'язкове.
- Кожна стаття, направлена до збірника, повинна мати такі структурні елементи: індекс УДК (у верхньому лівому кутку сторінки); тематичний розділ журналу; прізвище, ім'я та по-батькові автора (-ів) (не більше 3-х авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи навчання) та назва статті; текст статті; список літератури; анотації та ключові слова двома мовами (мовою статті та англійською мовою). Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та оформлюється з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Обсяг анотації – 1800 знаків без пробілів (250–300 слів), кількість ключових слів – мінімум 5 слів. Обсяг статті – не менше 8 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список літератури.
- Реквізити для оплати публікації будуть надіслані авторові на електронну пошту після схвалення рукопису редколегією.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Б. Г. Гвоздецька, М. С. Кузнецова

ДОСВІД НАВЧАННЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ
НІМЕЧЧИНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ
“WESTSTADT-CAMPUS” М. ШВЕРІН, НІМЕЧЧИНА).....8

Т. М. Іванець

ОСОБИСТІСНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ.....17

Ю. В. Мосаєв

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ДИТЯЧИХ ПРОСТОРІВ UNICEF ЯК ТЕХНОЛОГІЇ
СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО СУСПІЛЬНИХ ЗМІН
ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 26

О. О. Піменова

ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ:
ОСОБЛИВОСТІ СТЕРЕОТИПНОГО МИСЛЕННЯ..... 34

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

Yu. V. Romanenko, I. A. Svyatnenko

THE USA AND UKRAINE: THE EXPERIENCE
OF FORMING A SET OF VALUE IDENTITIES.
PART 1. RELIGIOUS IDENTITIES.....40

**СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ
В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

М. С. Широкова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ВПЛИВУ СЕРВІСІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА.....	51
--	----

РЕФЕРАТИВНІ ОГЛЯДИ

С. Л. Катаєв, Я. В. Зоська

ДИСКУРС ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІОЛОГІЇ.....	62
---	----

CONTENTS

ACTUAL PROBLEMS OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Hvozdetzka B. H., Kuznetsova M. S.

EDUCATIONAL EXPERIENCE OF TEMPORARY DISPLACED SCHOOL STUDENTS FROM UKRAINE IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS IN GERMANY (ON THE EXAMPLE OF THE REGIONAL SCHOOL “WESTSTADT-CAMPUS” IN SCHWERIN, GERMANY)..... 8

Ivanets T. M.

THE PERSONAL COMPONENT OF SOCIAL SECURITY OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION.....17

Mosaiev Yu. V.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF UNICEF CHILDREN’S SPACES AS A TECHNOLOGY OF SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN TO SOCIAL CHANGES DURING MARITAL STATE IN UKRAINE.....26

Pimenova O. O.

ELDERLY INDIVIDUALS: CHARACTERISTICS OF STEREOTYPICAL THINKING.....34

CURRENT PROBLEMS OF SPECIAL AND BRANCH SOCIOLOGY

Yu. V. Romanenko, I. A. Svyatnenko

THE USA AND UKRAINE: THE EXPERIENCE OF FORMING A SET OF VALUE IDENTITIES. PART 1. RELIGIOUS IDENTITIES.....40

**MODERN TECHNOLOGIES
IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY**

Shyrokova M. S.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF UNDERSTANDING
THE IMPACT OF BUSINESS SERVICIZATION
ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIETY..... 51

ABSTRACT REVIEWS

Kataiev S. L., Zoska Ya. V.

THE DISCOURSE OF WAR IN UKRAINIAN SOCIOLOGY.....62

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.74:373.091(430=161.2)

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.1>

Б. Г. ГВОЗДЕЦЬКА

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології
імені професора В. Г. Скотного
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

М. С. КУЗНЕЦОВА

магістрантка факультету початкової освіти та мистецтва
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ДОСВІД НАВЧАННЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ НІМЕЧЧИНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ “WESTSTADT-CAMPUS” М. ШВЕРІН, НІМЕЧЧИНА)

Освіта і виховання молодого покоління у сучасному, глобалізованому і мультикультурному світі набуває все більшої актуальності та стикається з новими викликами та труднощами. Стаття присвячена питанню освіти тимчасово переміщених школярів з України в умовах закордоння внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. У статті розглядається досвід навчання українських школярів у загальноосвітніх школах Німеччини на конкретному прикладі регіональної школи «Вестштадт-Кампус» м. Шверін, Німеччина. У статті детально розглядається особливість німецької середньої освіти, яка включає в себе широко диференційований комплекс різних типів шкіл, що мають на меті забезпечити оптимально можливий розвиток здібностей школярів із різними можливостями та освітніми потребами. Описано початок навчального процесу українських школярів в стінах німецької загальноосвітньої регіональної школи «Вестштадт-Кампус» в місті Шверіні, яка одна з перших шкіл в столиці федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія розпочала прийом та навчання українських школярів. До основних труднощів, із якими

стикалися українські школярі на початку навчання у німецьких школах насамперед слід виділити такі як: високий мовний бар'єр, недостатня кількість вчителів німецької мови як іноземної, які одночасно володіли б українською або російською мовами, «маятникова міграція» учнів (ситуація коли учні покидали Німеччину і поверталися до України, а потім знову приїжджали до Німеччини і поновлювалися на навчання), низька навчальна мотивація учнів, неузгодженість планів української онлайн-школи і мовних занять регіональної школи «Вестштадт-Кампус» та загальний психологічний стан школярів. Дуже важливим питанням в результаті інтеграції у іноземне середовище є збереження національної ідентичності та формування національної свідомості українських школярів.

Ключові слова: шкільна система освіти Німеччини, тимчасово переміщені школярі з України, інтеграція, німецька мова.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день шкільна система Німеччини являє собою широко диференційований комплекс різних типів шкіл, які мають на меті забезпечити оптимально можливий розвиток здібностей школярів із різними можливостями та освітніми потребами. В наслідок повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 р. велика кількість українських школярів опинилася за кордоном, у тому числі і в Німеччині. Інтеграція тимчасово переміщених школярів з України в складну систему загальноосвітніх шкіл Німеччини протікає насичено та не без перешкод з обох сторін. Однак, у цій новоявленій освітній парадигмі відкриваються і нові, цікаві та багатообіцяючі перспективи з точки зору освіти, що, в свою чергу, зумовлює безперечну актуальність даного дослідження.

Метою даного дослідження є систематизація реального досвіду навчання тимчасово переміщених школярів з України в реаліях загальноосвітніх шкіл Німеччини та прогнозування подальших перспектив розвитку освіти цих школярів.

Поставлену мету ми реалізували у наступних завданнях: проаналізували систему загальноосвітніх шкіл Німеччини; систематизували за допомогою спостереження досвід навчання тимчасово переміщених школярів з України у загальноосвітніх школах Німеччини на прикладі регіональної школи «Вестштадт-Кампус» м. Шверін; на основі систематизованого та проаналізованого досвіду навчання висунули припущення щодо можливих перспектив розвитку освіти тимчасово переміщених школярів з України за кордоном, зокрема в Німеччині.

Виклад основного матеріалу. Федеративна Республіка Німеччина поділяється на шістнадцять федеральних земель. На відміну від України, де організація шкільної системи визначається та адмініструється централізовано Міністерством освіти і науки України, освітній суверенітет у Німеччині входить до сфери відповідальності відповідних федеральних земель через федеральну державну структуру, закріплену в конституції [1]. Це означає, що

парламент кожної федеральної землі може ухвалювати власні закони про освіту та виконувати повноваження щодо освіти на основі цих законів. Таким чином, федералізм надає федеративним землям величезну автономію, але може спричинити певні труднощі в практичній реалізації. Дедалі важче стає підтримувати необхідну прозорість шкільної системи та приводити всі шістнадцять шкільних систем до спільного знаменника. Як і в кожній іншій країні, в Німеччині існує поділ на державні та приватні школи [4]. Однак, це не означає, що приватні школи користуються необмеженою автономією і є повністю незалежними. Приватні школи повинні базувати свої освітні концепції на державних вимогах, перш за все через порівнянність освітніх програм та документів про освіту [3].

Як і в багатьох інших країнах, в Німеччині діти починають навчання у віці 6–7 років у початковій школі. Вони відвідують початкову школу до 4-го класу, а потім мають можливість відвідувати одну із середніх шкіл. Після початкової школи діти відбираються до середніх шкіл відповідно до їхніх здібностей: гімназія (Gymnasium), реальна школа (Realschule), регіональна школа (Regionalschule), основна школа (Hauptschule), школа для дітей з особливими потребами (Förderschule) [4]. Основна ідея цього поділу полягає в оптимальній підтримці розвитку дітей і, як результат, уникненні їх занадто малої чи занадто великої навантаженості.

Однак, деякі федеральні землі критикують цей дуже ранній розподіл дітей після 4-го класу та вказують на схильність до помилок такого раннього попереднього відбору [5]. З цієї причини в деяких федеральних землях, наприклад у Мекленбурзі-Передній Померанії, Бранденбурзі та Саксонії існує так званий «орієнтаційний ступінь» (Orientierungsstufe), який дає змогу разом навчати дітей до 6-го шкільного року. Тільки після цього відбувається звичний поділ до різних типів шкіл [1]. Крім того, початкова школа або орієнтаційний ступінь зобов'язані надати дітям рекомендації щодо подальшого відвідування певного типу школи, які потім служать орієнтиром для вибору середньої школи.

Відповідно до вищезгаданого поділу, залежно від федеральної землі, після 4-го або 6-го класу діти мають можливість продовжити навчання в гімназіях (Gymnasium), реальних (Realschule), регіональних (Regionalschule), основних (Hauptschule), загальних (Gesamtschule) або спеціальних школах (Förderschule).

Навчання в гімназії (5–12 класи) дає можливість дітям отримати атестат про повну загальну середню освіту (Abitur) і таким чином мати можливість здобуття вищої освіти (Hochschulreife) [6]. Особливим різновидом гімназій є профільні гімназії. Так, наприклад, музично-обдаровані діти можуть відвідувати музичні гімназії (Musikgymnasium), спортивно-обдаровані – спортивні гімназії (Sportgymnasium), математично-обдаровані – гімназії з технічним

ухилом (Mathematikgymnasium), зі здібностями до іноземних мов – мовні / білінгвальні гімназії (Sprachgymnasium) тощо.

Атестат про закінчення середньої школи (Mittlere Reife 5–10 класи) відкриває учням шлях до професійної освіти (Ausbildung). Також можна здобути професійну освіту з атестатом про закінчення основної школи (Berufsmaturität 5-9 класи), але цей тип атестату не є достатнім для здобуття будь-якої професії. Регіональні школи як колишні політехнічні середні школи в нових федеральних землях (Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург, Тюрінгія, Саксонія та Саксонія-Ангальт) є об'єднанням реальних і основних шкіл і, відповідно, дають змогу отримати атестат про закінчення середньої школи та здобути професійну освіту. Загальна школа являє собою школу змішаного типу, а саме зведення основної, реальної шкіл та гімназії.

Останнім типом школи є спеціальна школа або школа для дітей з особливими потребами, в якій навчаються діти з вадами навчання та іншими відхиленнями, і яка також дозволяє їм отримати відповідний шкільний атестат [1; 4; 6]. Загалом, цілком можливо перевестися з одного типу загальноосвітньої школи до іншого за умови дотримання необхідних вимог. На практиці, однак, це вимагає величезних зусиль і практикується не дуже часто.

Із зазначеного вище стає зрозуміло, що кожен тип школи в Німеччині має власну мету і націлений на учнів із певними здібностями. Ця мета також пояснює склад навчального плану: широкий і загальний. Основними предметами в загальноосвітніх школах Німеччини є німецька мова, математика та англійська мова як перша іноземна. Список інших обов'язкових предметів також великий: географія, біологія, фізика, хімія, спорт, музика, мистецтво, інформатика, трудове навчання, історія, релігія/філософія, суспільствознавство та друга іноземна мова (іспанська/російська /французька) [3; 7]. В залежності від типу школи, навчальний план може доповнюватися подальшими предметами, наприклад третя іноземна мова, латинська мова, грецька мова, а також поглибленими курсами мистецтва, музики, історії тощо.

Починаючи з 24 лютого 2022 р. – дати повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну, загальноосвітні школи Німеччини розпочали необхідні приготування для прийняття та включення тимчасово переміщених школярів з України в освітній процес. В такій ситуації не існувало жодних сумнівів у доцільності цих приготувань, так як необхідна освітня інтеграція українських школярів в шкільну систему Німеччини була лише питанням часу.

Регіональна школа «Вестштадт-Кампус» в Шверіні була одною із перших шкіл в столиці федеральної землі Мекленбург-Передня Померанія – м. Шверін, яка розпочала прийом та навчання українських школярів в стінах німецької загальноосвітньої школи. Навчання розпочалося 29 березня 2022 р. У перший шкільний день до складу учнів регіональної школи «Вестштадт-Кампус» доєдналися 73 учня

з України у віці від 6 до 16 років. У процесі навчання до кінця навчального року (1 липня 2022) ці цифри виросли до 196 учнів.

Передусім, слід звернути увагу на обставини, які передували процесу навчання, а саме тимчасове розміщення школярів і їх сімей у таборах для переміщених осіб, а також труднощі при виборі певного типу школи та реєстрації учнів до німецької школи. Нестабільні умови проживання (переїзди тощо), а також великі відстані від школи до місць проживання спричинили первісні труднощі для організації навчального процесу (наприклад, час початку і кінець занять). Додатковою проблемою з точки зору організації навчального процесу були мовні бар'єри між працівниками школи та батьками/опікунами. Зрозуміло, що в таких умовах посередництво перекладачів було невід'ємною частиною нових шкільних буднів. У цьому контексті слід зауважити, що прибуття нових учнів тривало до кінця шкільного року, і таким чином, констеляція класів підлягала постійному варіюванню.

Навчання розпочалося в так званих «вітальних класах» („Willkommensklassen“ – WK), які спочатку були організовані за віковим критерієм та охоплювали в собі два шкільні класи: WK 1-2, WK 3-4, WK 5-6, WK 7-8 та WK 9-10 (регіональна школа навчає дітей тільки до 10 класу). Згодом цей розподіл був скорегований на групи у залежності від рівня успішності учнів.

Вже з перших днів занять було очевидно, що основна мета цих вітальних, підготовчих класів є вивчення німецької мови. Зрозуміло, що для вдалої інтеграції в систему загальноосвітніх шкіл Німеччини, володіння німецькою мовою є необхідним. Крім того, від рівня мовної компетентності залежить, в свою чергу, і загальна предметна успішність учнів. Таким чином, навчальна програма вітальних класів від березня до липня 2022 р. націлювалася, насамперед на вивчення німецької мови. Загальноосвітні школи Німеччини мають вже достатньо великий досвід у викладанні німецької мови як іноземної (DAZ) завдяки певному рівню мультимовності та мультикультурності в країні, а також завдяки досвіду із попередніх криз (наприклад, криза 2015 р.). А отже, спеціально підготовлені викладачі німецької мови як іноземної проводили мовні заняття для українських школярів. Навчальний процес був організований наступним чином:

- 1–4 класи – по 4 уроки на день,
- 5–6 класи – по 5 уроків на день,
- 7–10 класи – по 5/6 уроків на день.

Слід зазначити, що учні 1-го і 2-го класів окрім занять із німецької мови, отримували додаткові заняття ще й з української мови. На цих заняттях поглиблювалися, насамперед їх навички з письма і читання. Всі інші предмети загальноосвітнього шкільного циклу викладалися впродовж цих 4 місяців, нажал, більш-менш нерегулярно.

Матеріально-технічне забезпечення навчального процесу охоплювало закупівлю відповідних навчальних матеріалів (підручники, робочі зошити тощо) та їх дарування учням для навчання за кошти міста.

По завершенні навчального року всі учні отримали рекомендації щодо відвідування певного класу школи на основі рівня володіння німецькою мовою: учні, які вже були спроможні комунікувати на рівні A2-B1, були переведені у наступний клас, а учні з мовним рівнем A1 і нижче мали змогу повторити клас та отримати подальшу мовну підтримку.

До основних труднощів, із якими зустрілись українські школярі на початку навчання, насамперед належать мовні бар'єри: не всі учні були спроможними комунікувати англійською мовою, а також кожний учень мав свої власні мовні здібності і темп вивчення нової мови. Також слід звернути увагу на достатньо маленьку кількість вчителів німецької мови як іноземної, які одночасно володіли б і українською або російською мовами. В цьому контексті варто згадати і про власну навчальну мотивацію учнів, так як не всі учні були переконані у важливості/ необхідності вивчення німецької мови, а сподівалися на швидке повернення до Батьківщини. Із цього випливає і ще одна проблема, яка ускладнювала роботу вчителів і навчальний процес загалом – так звана «маятникова міграція» (“Pendel-Migration”) [2], коли учні спочатку покидали Німеччину і поверталися до України, а потім знову приїжджали до Німеччини і поновлювали навчання. Зрозуміло, що таке переривання навчання не могло забезпечити найвищі результати у вивченні мови.

Не менш важливим аспектом для організації процесу навчання і його змісту було й первісне небажання з боку української сторони, підтримати інтеграцію українських школярів у шкільну систему Німеччини, що в свою чергу, мало б забезпечити швидке повернення учнів до України. З цієї причини учні часто мали накладку занять в українській онлайн-школі та мовних занять у регіональній школі «Вестштадт-Кампус».

Наприкінці варто звернути увагу і на психологічний стан українських школярів. Багато з них прибували із особливо небезпечних регіонів України, і що зустрічалося дуже часто, їхні сім'ї були розділені один від одного війною. Учні, які бачили жахи війни, потребували особливої психологічної підтримки, і тому також мали свої власні темпи навчання.

Великий внесок в організацію навчального процесу українських школярів у регіональній школі «Вестштадт-Кампус» зробив Українсько-німецький культурний центр «Січ» (das Ukrainisch-Deutsche Kulturzentrum SIC e.V.) м. Шверін [8]. У довоєнний період цей центр в основному займався культурним та мистецьким посередництвом (організація концертів та інших культурних подій тощо).

З початком війни культурний центр концентрується на підтримку тимчасово переміщених осіб з України, надає їм мовну та соціальну допомогу, а також організує відправку гуманітарної допомоги до України. Завдяки тісній співпраці з культурним центром «Січ» і регіональною школою «Вестштадт-Кампус» вдалося подолати багато мовних і організаційних перешкод, і таким чином прискорити інтеграцію українських школярів у німецьку шкільну систему.

З нового навчального року 2022/2023 українські школярі вивчають всі предмети, окрім німецької мови (викладається їм ще як іноземна), на одному рівні з німецькими школярами. Також слід зауважити, що німецькі вчителі неодноразово підкреслювали високий ступінь освіченості українських школярів, особливо в математичних предметах. Окрім того, українські школярі беруть участь у всіх заходах дозвілля свого класу також на рівні з німецькими школярами, з якими вони можуть непримусово та дружно попрактикувати німецьку мову. Таким чином, на сьогоднішній день можна наважитися на твердження, що інтеграція українських школярів у шкільну систему Німеччини хоча і протікала не завжди злагоджено, однак, позитивні тенденції розвитку говорять самі за себе і стверджують на продовження цього шляху.

Висновки. Німецька шкільна система постає широко диференційованою та різноманітною, основною ідеєю якої є оптимальна підтримка учнів із різними можливостями. Залежно від їхніх здібностей учні розподіляються до середньої школи після початкової школи або орієнтаційного рівня: гімназія, реальна, регіональна, основна, загальна школа та школа для дітей з особливими потребами. Кожен тип школи має чітку освітню місію. Після успішного навчання в регіональній школі учні отримують атестат про закінчення середньої школи, який дає право продовжити навчання в професійній школі. Відповідно до цієї мети побудована і програма навчання регіональної школи.

Інтеграція українських школярів у шкільну систему Німеччини, які опинилися в Німеччині внаслідок повномасштабного воєнного російського вторгнення, є тривалим процесом, який не завжди протікав без певних труднощів з обох сторін. До основних труднощів інтеграції відносяться мовні бар'єри, «мятниківова міграція», неузгодженість планів української онлайн-школи і мовних занять регіональної школи «Вестштадт-Кампус» та загальний психологічний стан школярів.

На сьогоднішній день українські школярі відвідують всі заняття на рівні з німецькими школярами, за винятком німецької мови. Вони є добре інтегрованими у склад класів і беруть участь у всіх заходах дозвілля разом із своїми німецькими колегами. Дані позитивні тенденції розвитку доводять на практиці успішність і перспективність інтеграції українських школярів в освітню систему Німеччини.

Наприкінці, однак, постає питання збереження національної ідентичності і формування національної свідомості українських школярів. З кожним днем, проведеним за кордоном, поглиблюється покровока інтеграція та укорінення українських школярів у закордонне середовище. Для збереження української ідентичності в умовах закордоння необхідне свідоме та цілеспрямоване формування та виховання національно-свідомої особистості школярів. Очевидно, що це завдання полягає не в компетенції освітньої політики Німеччини, яка зі зрозумілих причин, в першу чергу піклується про злагоджену інтеграцію українських школярів в освітню систему Німеччини. Отже, питання збереження національної свідомості покладається, насамперед на батьків та опікунів школярів за можливої підтримки різноманітних закордонних культурних організацій та осередків.

Подальше дослідження даної теми охоплює в собі широкий та багатогранний спектр питань, які стосуються не тільки освіти тимчасово переміщених школярів з України, а й постають відправними точками для подальших роздумів та можливих переосмислень щодо освіти та виховання молодого покоління загалом.

Список використаної літератури

1. Сташевська І. Музична педагогіка Німеччини: історія, теорія, практика: монографія. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. 559 с.
2. Botros M., Kaffanke, C. Warum viele Ukrainer Deutschland verlassen. ARD: „Tagesschau“, 07.06.2022. URL: <https://www.tagesschau.de/inland/gesellschaft/ukraine-gefluechtete-117.html> (letzter Zugriff: 13.04.2023).
3. KMK Bildungsstandards. Kulturministerkonferenz (Hrsg.), 2012. URL: <http://www.kmk.org/bildung-schule/qualitaetssicherung-in-schulen/bildungs-standards/dokumente.html> (letzter Zugriff: 13.04.2023).
4. Köller O. Bildungsgänge im Sekundarbereich I. Köller, Hasselhorn, Hesse, Maaz (Hrsg.) Das Bildungswesen in Deutschland. Bestand und Potenziale. Bad Heilbrunn : Julius Klinkhardt, 2019. S. 507–532.
5. Martschinke S. Bildungsdisparitäten und Bildungspotenziale in der Grundschule. Köller, Hasselhorn, Hesse, Maaz (Hrsg.) Das Bildungswesen in Deutschland. Bestand und Potenziale. Bad Heilbrunn: Julius Klinkhardt, 2019. S. 471–501.
6. Neumann M., Trautwein U. Sekundarbereich II und der Erwerb der Hochschulzugangsberechtigung. Köller, Hasselhorn, Hesse, Maaz (Hrsg.) Das Bildungswesen in Deutschland. Bestand und Potenziale. Bad Heilbrunn : Julius Klinkhardt, 2019. S. 533–564.
7. Rahmenpläne für die allgemeinbildenden Schulen. Ministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur Mecklenburg-Vorpommern, 2022. URL: https://www.bildungmv.de/export/sites/bildungserver/downloads/unterricht/rahmenplaene_allgemeinbildende_schulen (letzter Zugriff: 13.04.23).
8. Ukrainisch-Deutsches Kulturzentrum SIC e. V. URL: <https://sic-kulturzentrum.de/> (letzter Zugriff: 13.04.2023).

Hvozdetzka B. H., Kuznetsova M. S. Educational experience of temporary displaced school students from Ukraine in general education schools in Germany (on the example of the regional school “Weststadt-Campus” in Schwerin, Germany)

The education and upbringing of the young generation in the modern, globalized and multicultural world is becoming more and more relevant and faces new challenges and difficulties. The article is devoted to the issue of education of temporarily displaced schoolchildren from Ukraine in conditions abroad as a result of the full-scale military invasion of the Russian Federation into Ukraine on February 24, 2022. The article examines the learning experience of Ukrainian schoolchildren in comprehensive schools in Germany on the specific example of the regional school “Weststadt-Campus” in Schwerin, Germany. The article examines in detail the peculiarity of German secondary education, which includes a widely differentiated complex of different types of schools, which aim to ensure the optimal possible development of the abilities of schoolchildren with various opportunities and educational needs. The beginning of the educational process of Ukrainian schoolchildren in the walls of the German comprehensive regional school “Weststadt-Campus” in the city of Schwerin is described, which was one of the first schools in the capital of the federal state of Mecklenburg-Vorpommern to start accepting and studying Ukrainian schoolchildren. Among the main difficulties faced by Ukrainian schoolchildren at the beginning of their studies in German schools, the following should be highlighted: a high language barrier; an insufficient number of teachers of German as a foreign language, who would simultaneously speak Ukrainian or Russian, “pendulum migration” of students (the situation when students left Germany and returned to Ukraine, and then came back to Germany and resumed their studies), low educational motivation of students, inconsistency between the plans of the Ukrainian online school and the language classes of the regional school “Weststadt-Campus” and the general psychological state of schoolchildren. A very important issue as a result of integration into a foreign environment is the preservation of national identity and the formation of national consciousness of Ukrainian schoolchildren.

Key words: school education system of Germany, temporarily displaced schoolchildren from Ukraine, integration, German language.

УДК 364:314.72:071

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.2>

Т. М. ІВАНЕЦЬ

кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ОСОБИСТІСНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Стаття присвячена аналізу особистісної складової соціальної безпеки внутрішньо переміщених осіб в умовах російської військової агресії. Розглянуто підходи до розуміння соціальної безпеки у правовому полі України (на основі аналізу Конституції, Закону про національну безпеку України, Стратегії національної безпеки України). Виокремлено основні соціальні інтереси особи відповідно до Стратегії національної безпеки. Визначено, яким чином відбулося зміцнення акцентів у структурі загроз соціальній безпеці особистості в умовах початку повномасштабної російської агресії. Проаналізовано нові соціальні загрози, які виникли в умовах війни. Визначено вплив масштабної внутрішньої міграції на систему соціальної безпеки країни. Виокремлено основні потреби ВПО як специфічної соціальної групи. Досліджено детально структуру матеріальних потреб ВПО (проблеми, пов'язані зі юридичним оформленням статусу ВПО; потреба в матеріальній допомозі (непродовольчі товари, продукти харчування, ліки, фінансова підтримка тощо), проблема безробіття, проблема забезпечення житлом) та нематеріальних потреб ВПО (проблеми, пов'язані з відновленням та пристосуванням до нових умов життя). Вивчено основні кроки, які здійснює держава для задоволення потреб та забезпечення соціальної безпеки ВПО (у тому числі в рамках співпраці з міжнародними партнерами), оцінено ефективність цих кроків. Вивчено особливості процесу інтеграції ВПО у приймаючі громади (готовність до інтеграції різних вікових груп; чинники, які являються потенційно конфліктними та перешкоджають вдалій інтеграції; загрози, пов'язані з інтеграцією ВПО, як для приймаючих громад, так і для тимчасово окупованих територій, з яких походять ВПО), визначено основні проблеми інтеграції ВПО та можливі шляхи їх вирішення. Проаналізовано кейс Гуманітарного штабу МДУ як центру інтеграції та відновлення маріупольської громади.

Ключові слова: соціальна безпека, ВПО, потреби ВПО, інтеграція ВПО, приймаючі громади

Постановка проблеми. В умовах російської військової агресії актуалізувалися питання, пов'язані з соціальною безпекою. Зазвичай, соціальну безпеку розглядають у прив'язці до таких понятійних категорій як «соціальна держава» та «національна безпека». Соціальна

орієнтованість на сьогодні є тією визначальною характеристикою, яка демонструє відданість певної держави демократичним цінностям у своєму розвитку. Не дивно, що на сьогодні категорія «соціальна держава» фігурує у конституціях та інших нормативно правових актах багатьох провідних країн світу. У статті 1 Конституції України також проголошується, що Україна являється саме соціальною державою, а «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (стаття 3) [6].

Усі безпекові питання в межах соціальної держави автоматично набувають соціального характеру, забезпечуючи соціальну складову національної безпеки. Відповідно до 3 статті Закону про національну безпеку України (у редакції 2018 року): «Державна політика на захист: людини національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [4].

В рамках поширеного сьогодні людиноцентричного підходу ключовим суб'єктом соціальної безпеки виступає людина та її інтереси, а інтереси суспільства та держави виступають відносно них вторинними. Стратегія національної безпеки України (Безпека людини – безпека країни), яка була прийнята у 2020 році, яскраво демонструє пріоритет інтересів людини в структурі соціальної безпеки сучасної України. Захист «людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки ...головна ціль державної політики національної безпеки» [9]. Тому питання забезпечення соціальної безпеки особистості в умовах російської військової агресії проти України набуває надзвичайної актуальності, особливо відносно до такої специфічної за структурою потреб соціальної категорії як внутрішньо переміщені особи (ВПО).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані з соціальною безпекою, являються надзвичайно актуальними, що підтверджується наявністю чисельної кількості досліджень. Визначенням поняття «соціальна безпека», аналізом структури та рівнів соціальної безпеки займалися Є. Ніколаєв, М. Кальницька, комплексно досліджували проблеми соціальної безпеки в українському суспільстві І. Гніденко, А. Колот, Н. Ставнича, проблеми формування стратегії соціальної безпеки України після Революції Гідності приділяв увагу О. Сидорчук. Особистісним аспектом соціальної безпеки займалася Н. Коленда, шляхи забезпечення соціальної безпеки людини аналізувала Н. Буняк, соціальну безпеку через призму викликів, які створює внутрішня міграція населення місцевим громадам в умовах воєнного часу, аналізувала Л. Олійник.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. На сьогодні відсутні дослідження, які б були присвячені аналізу структури потреб та основних механізмів адаптації ВПО в умовах російської військової агресії в контексті особистісної соціальної безпеки.

Постановка завдання. Проаналізувати особливості забезпечення особистісної складової соціальної безпеки внутрішньо переміщених осіб в умовах російської військової агресії.

Виклад основного матеріалу. В умовах початку повномасштабної російської військової агресії у лютому 2022 року відбулося зміщення акцентів в структурі загроз соціальної безпеці особистості. На перший план висунулася проблема загрози життю та безпеці, яка поширюється не лише на тих осіб, які знаходяться безпосередньо на лінії військового зіткнення, але й, з урахуванням застосування зброї дальньої дії, існує ситуація, при якій в жодному куточку нашої країни людина не може відчувати себе у безпеці.

В умовах війни актуалізувалися проблеми в економіці, які безпосередньо впливають на соціально-економічне становище громадян: руйнування та втрата великої кількості підприємств (не лише дрібних, але й економічних гігантів, таких як «Азовсталь»); втрати сільськогосподарських земель (тимчасова окупація, мінування, проходження лінії фронту); проблема з розвитком бізнесу в умовах регулярних атак на інфраструктуру (проблеми з електрикою, ракетні обстріли, руйнація звичних логістичних маршрутів); зменшення фінансування певних галузей через переорієнтацію економіки на військові потреби (освіта, культура, спорт тощо); зростання рівня безробіття. В результаті, за підрахунками ООН, протягом першого року війни відсоток українців, які опинилися за межею бідності, зріс у десять разів – на кінець 2022 року до цієї групи можна було віднести кожного четвертого громадянина України.

Погіршується демографічна ситуація через цілий комплекс факторів: міграційні процеси (протягом першого року війни з України виїхало декілька мільйонів громадян, наприклад, на сайті верховного комісара ООН станом на квітень 2023 року фіксується цифра 8,1 мільйона біженців з України [1]); тимчасова окупація територій разом із населенням; людські втрати серед військових та цивільного населення в результаті військових дій; зменшення народжуваності.

Актуалізуються екологічні проблеми – хімічне забруднення в результаті застосування на території України майже всіх існуючих типів зброї (крім ядерної); мінування територій (на сьогодні наша країна має найвищий рівень замінованості територій), що негативно впливає на здоров'я громадян.

Розростаються масштаби застосування інструментарію інформаційної війни та пропаганди відносно українських громадян, особливо на тих територіях, які на сьогодні являються тимчасово окупованими.

Виокремилася проблема захисту прав і свобод людини в специфічних умовах (війна, окупація, близькість до фронту тощо), у тому

числі захисту прав громадян, які належать до специфічних категорій – військові, жінки військових, представники різноманітних менших (національних, релігійних, сексуальних тощо) як на фронті, так і в умовах окупації тощо.

Крім всього зазначеного вище, повномасштабне військове вторгнення призвело до чисельних внутрішніх переміщень з регіонів, в яких був найвищий рівень загрози, до регіонів, які можна назвати умовно безпечними. За даними міністерства реінтеграції України станом на початок 2023 року кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні за офіційними даними склала 4,8 мільйона, хоча реальна цифра є набагато більшою та сягає близько 7 мільйонів [3]. Подібна цифра являється безпрецедентною та загрозовою для української системи соціального забезпечення.

Враховуючи частку, яку становлять ВПО у загальній сукупності населення країни, основною задачею в рамках забезпечення соціальної безпеки цієї категорії громадян являється не лише задоволення основних потреб, але й ефективна інтеграція цих людей у приймаючі громади. Тобто стратегія роботи з ВПО має орієнтуватися на швидке відновлення внутрішньо переміщених осіб в якості самодостатніх членів суспільства.

За результатами опитування, яке проводилося дослідницькою компанією “Active Group” у квітні 2022 року, всі потреби ВПО можна розподілити на дві групи матеріальні та нематеріальні (пов’язані з відновленням та пристосуванням до нових умов життя) [8].

Серед матеріальних проблем ВПО можна виділити наступні групи: проблеми, пов’язані з юридичним оформленням статусу ВПО, потреба в матеріальній допомозі (непродовольчі товари, продукти харчування, ліки, фінансова підтримка тощо), проблема безробіття, проблема забезпечення житлом. За всіма цими напрямками на сьогодні працюють як державні органи та служби, так і міжнародні фонди та організації.

Щодо бюрократичних проблем, пов’язаних зі статусом ВПО, то відповідно до результатів опитування люди, перш за все, жалілися на проблеми з отриманням довідок, наявність великих черг, проблеми з роботою баз даних (що сприяло затягуванню процесу), відсутність у працівників соціальних служб актуальної інформації щодо того, де ВПО може отримати необхідну правову, матеріальну, документальну допомогу. Окремо відзначали проблеми у взаємодії зі службами військоматів, а саме непрозорість процедур; відсутність єдиного принципу в роботі військоматів в цілому та організації призову зокрема; неузгодженість роботи військоматів та прикордонної служби; великі черги, щоб стати на військовий облік у великих містах (особливо в перші місяці війни). Все це, на думку респондентів, не сприяє зростанню рівня довіри до цієї інстанції [8].

Щодо матеріальної допомоги, то тут треба відзначити доволі високий рівень ефективності роботи різноманітних фондів та організацій

(ООН, Червоний хрест, громадські організації, які співпрацюють з донорами з закордону, українськими благодійними організаціями та бізнесом). Забезпечення одягом, засобами гігієни, продуктами харчування відбувається на доволі високому рівні. Однак цей напрямок також характеризується певними проблемами, зокрема, зосередження більшості фондів та волонтерських організацій в великих містах; відсутність єдиної системи інформування ВПО про можливість отримати допомогу; неефективна процедура роздачі допомоги, що виливається в великі черги, які можуть розтягуватися на декілька днів. В результаті, люди, які працюють, часто не мають змоги отримати цю допомогу.

Опитування, яке проводила в Україні Міжнародна організація міграції з 17 по 26 вересня 2022 року, продемонструвало, що серед матеріальних потреб для більшості респондентів особливе місце займає матеріальна підтримка (73% ВПО), а 51% ВПО взагалі назвали готівкові кошти своєю першочерговою потребою. Потреба ВПО в фінансовій допомозі є стабільно високою в усіх регіонах розміщення. При цьому, більшість ВПО зазначили, що грошову допомогу витратили би на їжу (51%), комунальні платежі (43%) та витрати, пов'язані зі здоров'ям (54%). І це при тому, що 79% опитаних ВПО підтвердили, що члени їхніх домогосподарств регулярно отримують різноманітні види фінансової підтримки від уряду України та міжнародних організацій [5].

Фінансові проблеми ВПО пов'язані, перш за все, з втратою роботи та втратою власного житла. За офіційною статистикою центрів зайнятості станом на 1 січня 2023 року в Україні статус безробітного мали 186,5 тисяч осіб при наявності 21,2 тисячі вакансій, тобто на одне вакантне місце претендувало близько 9 офіційно зареєстрованих безробітних. Але це офіційна статистика, переважна ж більшість безробітних не зареєстрована в центрах зайнятості. Так, наприклад, за оцінками Міністерства економіки на початок 2023 року кількість безробітних в Україні сягала 2,6 мільйона осіб, за оцінками Національного банку України ситуація є ще гіршою – безробітними являються 4,2–4,8 мільйона осіб. І значний відсоток безробітних припадає саме на ВПО [2].

На державному рівні робилися спроби вирішувати цю ситуацію, наприклад, восени 2022 року запрацював «Єдиний портал вакансій», де зосереджувалися актуальні пропозиції щодо вакансій в різних регіонах. ВПО мають можливість безкоштовно пройти перенавчання та перекваліфікацію, роботодавцям, які працевлаштовують ВПО, держава виплачує 6500 гривень на місяць протягом перших двох місяців після працевлаштування. Також була започаткована програма, в рамках якої безробітні залучалися до суспільно-корисної роботи, за яку отримували мінімальну заробітну плату [10]. Однак, не дивлячись на всі ці кроки, ситуація в сфері зайнятості залишається важкою, що є наслідком загального падіння економіки в умовах війни.

Також, в умовах дистанційної роботи шкіл, відсутності достатньої кількості місць в дитячих садках та існування певних обмежень

у їх роботі, пов'язаних з воєнним станом, у багатьох батьків ВПО (і не тільки) виникають проблеми, з ким залишити вдома дітей, щоб мати можливість повноцінно працювати на повний робочий день.

Також в контексті великих внутрішніх переміщень населення в межах держави виникла проблема з житлом, яка супроводжується у тому числі надзвичайним зростанням цін на житло в регіонах, куди спрямовуються найбільші потоки переселенців. У цій сфері держава також намагалася реалізувати певні кроки. Наприклад, була введена компенсація за тимчасове розміщення ВПО (постановою Кабміну від 19.03.2022 р. № 333 про Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану). Відповідно до цієї постанови був запущений веб ресурс «Прихисток», де за ініціативи власників, які вносили туди інформацію, формувалася реєстр житлових приміщень, доступних для безоплатного розміщення внутрішніх переселенців. Власники приміщень отримують компенсацію від держави за розміщення ВПО, з 1 жовтня 2022 року така компенсація складала 900 гривень за людину [7]. Станом на жовтень 2022 року програмою «Прихисток» скористалися понад 711 тисяч ВПО (13) Але загалом, за результатами опитування Міжнародної організації міграції, станом на вересень 2022 року більшість ВПО проживало у орендованому житлі (53%) або у родичів чи друзів (27%) [5].

Житлова проблема ускладнюється ще й тим, що великій частці ВПО після деокупації повертатися немає куди – близько 39% респондентів заявили про те, що їхнє житло в результаті російської військової агресії було знищено [5]. Не дивно, що в подібних умовах 31% опитаних ВПО заявили, що не планують повертатися до попередніх місць проживання. Найвищий відсоток тих, хто бажає повернутися, був у віковій групі 60+ (близько 82%) [5].

Саме в контексті цього необхідно аналізувати нематеріальну групу потреб ВПО. Серед них провідною є потреба інтеграції в нову громаду, що не можливо без надання ефективної психологічної, комунікаційної, соціальної допомоги. Важливу роль відіграє і той факт, наскільки ВПО орієнтовані на інтеграцію у нову громаду. Відповідно до даних опитування найбільше налаштованою на інтеграцію була вікова група 14-36 років (близько 23%) – при загальному відсотку орієнтованих на інтеграцію близько 14% [5].

Ця ситуація з одного боку створює потенційно небезпечну демографічну ситуацію для тих територій, які зараз знаходяться під тимчасовою окупацією або на лінії зіткнення (молоде покоління не налаштовано повертатися, що буде гальмувати відновлення цих територій після деокупації), з іншого боку – налаштованість на інтеграцію в приймаючі громади сприятиме адаптації ВПО, відновленню їх самодостатності, у тому числі і в економічному плані.

Загалом, питання інтеграції ВПО в приймаючі громади є доволі непростим процесом та потребує комплексних зусиль. Цей процес

має ряд характеристик, які несуть у собі потенційну конфліктність. По-перше, наявність об'єктивних відмінностей між представниками різних регіонів України (ВПО походять з тих територій, де переважним чином розмовляють російською мовою, більшість церков до повномасштабної війни належала до УПЦ МП), різниці у ментальності, побутових звичках, традиціях, культурі. По-друге, створення ВПО додаткового навантаження на інфраструктуру (соціальна база, ринок праці, освітні та медичні установи). По-третє, наявність переважної більшості ВПО психологічних проблем, пов'язаних з пережитим травматичним досвідом, що стає перешкодою для адекватного та швидкого пристосовуватися до нових обставин.

Найнефективнішим методом інтеграції ВПО до приймаючої громади, який би враховував всі ці аспекти, на нашу думку є активне залучення ВПО до проєктів, заходів, програм, які мають на меті допомогти таким самим переміщеним особам. Формування осередків певних територіальних громад на новому місці позитивно впливає на психологічний стан людей, які втратили своє колишнє життя. Відчуття відповідальності за допомогу своїй громаді дає змогу людям подолати цілий ряд психологічних проблем та станів.

Вдалий кейс щодо формування центру тяжіння для вихідців з певної територіальної громади на новому місці було реалізовано в МДУ. 29 червня 2022 року розпочав роботу Гуманітарний штаб, покликаний надати необхідну допомогу та виступати центром тяжіння для всіх мариупольців, які наразі перебувають у столиці. За перші 3 місяці роботи Штаб надав гуманітарну допомогу понад 2000 жителів Маріуполя. Гуманітарний штаб сприяє залученню мариупольців до різноманітних громадських, освітніх, культурних заходів та проєктів, які реалізує МДУ, допомагає мариупольцям знайти роботу, отримати юридичну консультацію, познайомитися краще зі столицею.

Формування подібного осередку Маріуполя в Києві дозволяє мариупольським ВПО зберегти зв'язок з втраченою громадою, сформувати нові зв'язки, консолідувати мариупольців, з метою повернення до Маріуполя після деокупації та ефективного відновлення рідного міста.

Висновки та перспективи розвитку. В умовах повномасштабної російської військової агресії особистісна складова соціальної безпеки не тільки не втратила своєї актуальності, але й набула особливого значення. Відбулася актуалізація цілого ряду нових загроз, адекватна реакція на які є запорукою ефективного функціонування нашого суспільства у цей непростий період. Активні бойові дії та тимчасова окупація частини територій України призвели до активізації на лише зовнішньої міграції, але й переміщень всередині країни у напрямку від більш небезпечних регіонів до тих регіонів, які можна назвати умовно безпечними. В цих умовах існує два варіанти розвитку подій: або ВПО стануть деструктивним елементом у системі соціальної безпеки, чинником її дестабілізації, або навпаки сформують додатковий

потенціал для розвитку країни. Яким чином будуть розвиватися події залежить від того, на скільки швидко переселенці зможуть відновитися, адаптуватися до нових умов та перейти з категорії громадян, які потребують допомоги держави, до категорії громадян, які є самодостатніми в економічному та соціальному плані. На початковому етапі адаптації дуже важливо забезпечити ВПО задоволення їхніх основних матеріальних та нематеріальних потреб, у тому числі ефективну інтеграцію у приймаючу громаду. Сприятиме цьому процесу безпосереднє залучення ВПО до різноманітних проєктів щодо організації допомоги таким самим переселенцям, створення центрів, які будуть об'єднувати вихідців з певних громад на новому місці. Це дасть змогу ще й зберегти єдність громад та дозволить ефективніше відновити території після деокупації.

Список використаної літератури

1. Ukraine Refugee Situation. The Operational Data Portal (ODP). URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (14)
2. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny> (11)
3. Завдання Мінреінтеграції на 2023 рік – інтеграція внутрішніх переселенців. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. 06.02.2023. URL: <https://minre.gov.ua/2023/02/06/zavdannya-minreintegracziyi-na-2023-rik-integracziya-vnutrishnih-pereselencziv/> (8)
4. Закон України «Про національну безпеку України» 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (3)
5. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: загальнонаціональне опитування населення, раунд 9, 17-26 вересня 2022 року. URL: <https://dtm.iom.int/reports/zvit-pro-vnutrishne-peremischennya-v-ukraini-zagalnonacionalne-opituvannya-naselennya-raund> (9)
6. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (2)
7. Олійник Л. Місцеві громади та внутрішня міграція населення: виклики під час воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. URL: <https://jurfem.com.ua/mistsevi-hromady-vnutrishnya-mihratsia-naselennya/> (12)
8. Проблеми і потреби внутрішньо переміщених осіб: результати якісного дослідження. URL: <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problems-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/> (10)
9. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (5)
10. У Комітеті з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів обговорили підтримку мільйонів громадян, які через війну росії проти України мають статус внутрішньо переміщених осіб. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/229321.html (13)

Ivanets T. M. The personal component of social security of internally displaced persons in the conditions of russian military aggression

The article analyzes the personal component of social security of internally displaced persons in the context of russian military aggression. The author considers approaches to understanding social security in the legal field of Ukraine (based on the analysis of the Constitution, the Law on National Security of Ukraine, and the National Security Strategy of Ukraine). The main social interests of a person in accordance with the National Security Strategy are highlighted. It is determined how the emphasis in the structure of threats to social security of the individual has shifted in the context of the beginning of full-scale russian aggression. New social threats that have arisen in the context of war are analyzed. The impact of large-scale internal migration on the country's social security system is determined. The basic needs of IDPs as a specific social group are highlighted. The structure of the material needs of IDPs (problems related to the legal registration of IDP status; the need for material assistance (non-food items, food, medicines, financial support etc.), the problem of unemployment, the problem of housing) and non-material needs of IDPs (problems related to the restoration and adaptation to new living conditions) are studied in detail. The main steps taken by the state to meet the needs and ensure the social security of IDPs (including in the framework of cooperation with international partners) are studied, and the effectiveness of these steps is assessed. The main problems in the process of integration of IDPs into host communities are studied, and potential ways to solve them are identified. The case of the Humanitarian Headquarters of Mariupol State University as a center for integration and recovery of the Mariupol community is analyzed.

Key words: social security, IDPs, needs of IDPs, integration of IDPs, host communities.

УДК 364(075.8)

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.3>

Ю. В. МОСАЄВ

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДИТЯЧИХ ПРОСТОРІВ UNICEF ЯК ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ДО СУСПІЛЬНИХ ЗМІН ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В статті досліджено особливості функціонування дитячих просторів UNICEF як технологія соціальної адаптації дітей суспільних змін. Розглянуто зміну пріоритетів діяльності UNICEF під час повномасштабних військових дій на території України. Досліджено перспективність використання зазначених просторів під час військових подій на території сучасної України в залежності від категорії дітей та території їх знаходження за фактором рівня інтенсивності бойових дій. З'ясовано структуру функціонування дитячих просторів точка «Спільно» від UNICEF та клієнтську базу зазначених просторів. Досліджено доцільність роботи психолога і соціального аніматора та їх функціонал в рамках дитячої точки «Спільно» від UNICEF. В рамках дослідження з'ясовано особливості роботи з підлітками та батьками в рамках тематичних клубів на базі точок «Спільно» від UNICEF. Розглянуто переваги та доцільність застосування клубної системи в рамках дитячих просторів UNICEF дитячої точки «Спільно» під час воєнного стану в Україні. Досліджено роль комунікативної складової під час функціонування підліткових та батьківських клубів в рамках дитячих точок «Спільно». Розглянуто методологічні основи клубної системи на базі дитячих просторів під час повномасштабної російської військової агресії в Україні. Розглянуто приклад функціонування дитячої точки «Спільно» на базі гуртожитку «Хортицької національної академії». Розглянуто негативний вплив на дітей наслідків війни на прикладі соціологічного дослідження «Діти та війна», проведеного благодійною організацією СОС «Дитячі Містечка» та виходячи з результатів зазначеного дослідження, обґрунтовано актуальність соціального обслуговування та психологічної допомоги дітям ВПО та їх родинам. Розглянуто досвід психологічного консультування в рамках дитячої точки «Спільно» з використанням методики «кейс-стаді». Досліджено особливості занять з мінної безпеки в рамках дитячих просторів UNICEF.

Ключові слова: дитячий простір, точка «Спільно», UNICEF, соціальна анімація, соціальна адаптація, дезадаптація, соціальна ізоляція, тематичні клуби.

Постановка проблеми. Початок повномасштабного військового російського вторгнення в Україну актуалізував проблему адаптації дітей до умов військового стану. Ця проблема в різній мірі стала актуальною для всієї України в незалежності від рівня інтенсивності ведення військових дій. Так як навіть в тих регіонах України, де не ведуться активні бойові дії актуальною залишається проблема деактуалізації актуальних життєвих практик, характер яких під час військових подій зазнав суттєвих змін. В той же час десятки тисяч дітей були переселені в більше безпечні українські регіони та навіть закордон. Суттєвий відсоток із зазначеної категорії дітей зазнав негативного впливу на власну психіку, що спричинило психологічні травми та посттравматичні синдроми. Як наслідок ми маємо справу з актуалізацією проблеми соціальної ізоляції та дезадаптації у дітей. Відсутність дієвих технологій подолання зазначених станів може призвести до загострення цієї проблеми через перехід з індивідуального соціально-психологічного рівня на рівень міжособистісний та соціальний. Як наслідок ми можемо мати справу підвищенням рівня соціальної аномії через збільшення кількості соціальної девіації, делінквенції, збільшення рівня насильницьких практик в суспільстві, тощо. Зважаючи на військовий стан та зниження ефективності функціонування системи з надання соціальної допомоги, зазначена проблема набула ранг таких, що для її вирішення необхідно залучити додаткові ресурси. Одним з таких ресурсів є допомога міжнародних організацій, які в рамках власних гуманітарних місій готові допомагати країнам, які переживають гуманітарні кризи у зв'язку з війнами та іншими подіями техногенного характеру, що призводять до прогресу с соціальної аномії. UNICEF є міжнародним фондом ООН, що опікується проблемами дітей. Зазначений фонд веде активну діяльність на території всіх країн учасниць ООН. Не є виключенням з цього списку і Україна. Якщо до повномасштабного російського вторгнення діяльність UNICEF в країні зводилась до стратегічної діяльності спрямованої на захист прав дітей. Після 24 лютого 2022 року Україна перетворилась на країну, де UNICEF почав відігравати стратегічну роль для організації соціальної допомоги дітям, а сама країна перетворилась на стратегічну ціль діяльності фонду. Через порушення навчального процесу у школах та дошкільних закладах саме дитячі простори «Спільно» стали однією з ключових моделей виховного та дозвіллого розвитку дітей різного віку по всій території України.

Мета статті. З'ясувати особливості функціонування дитячих просторів UNICEF як технології соціальної адаптації дітей суспільних змін під час військового стану в Україні.

Виклад основного матеріалу. Перші тижні російського військового вторгнення на територію України ознаменувались великим негативним впливом на дітей. На 24 березня 2023 року ОГПУ задокументувало 1407 випадків, того, що українські діти постраждали під час війни [1]. Ми можемо прогнозувати, що остаточно кількість дітей, що

постраждали від російської військової агресії буде суттєво переглянуто у бік збільшення через те, що повномасштабні військові події не дають можливості зафіксувати злочини у відношенні до дітей через значну кількість окупованих територій на Сході та Півдні України. Суттєво заважає цьому процесу знищення слідів злочинів російських солдатів та окупаційної влади по відношенню до дітей. Та навіть незважаючи на все це так за дослідженням «Діти та війна», проведеного благодійною організацією СОС «Дитячі Містечка»: «77% дітей-переселенців стали свідками обстрілів і бомбардувань, 73% перебували у сховищі, а майже 30% пережили окупацію. 4% маленьких українців пройшли через російські фільтраційні табори, а близько 8% дітей пережили голод та відсутність доступу до питної води» [2]. Тобто навіть офіційні цифри та результати соціологічних досліджень свідчать про неймовірний та захмарний рівень шкоди, що був нанесений українським дітям. Діти, що пережили всі зазначені події та діти, які більше року вже існують в світі з постійними повітряними тривогами та ракетними обстрілами вимагають адаптаційних і реабілітаційних заходів.

«Дитячий фонд ООН (UNICEF) відкрив своє Представництво у Києві у 1997 році. За цей час Фонд надав Уряду України допомогу на загальну суму 130 мільйонів доларів США, що дозволило розробити і реалізувати низку програм у галузі охорони здоров'я, води і санітарії, освіти та захисту прав дітей» [3]. В зазначений період часу фонд реалізовував проекти різної спрямованості, але головним чином вони були спрямовані на сприяння всебічного та гармонійного розвитку дітей. Після початку повномасштабного вторгнення ситуація кардинально змінилась і «UNICEF» запропонував Україні новий шлях щодо забезпечення доступу українських дітей та їх родин до гуманітарної допомоги.

Саме для того щоб українське суспільство змогло відповісти на виклики пов'язані із забезпеченням дітей всім необхідним у воєнний час «UNICEF» розробив та впроваджує програму «Спільно». Зазначена програма функціональна та включає кілька блоків (дитячі точки «Спільно»; гаряча лінія «Спільно»; «Спільно до освіти»; «Спільно до вчителів»; «Спільно до соціальних працівників»; «Спільно до здоров'я»; «Програма надання грошової допомоги»). Кожен із зазначених блоків має власну цільову аудиторію та місію, але разом вони і створюють масштабну програму, яка забезпечує систему соціального обслуговування українських дітей та їх родин, які опинились в складних життєвих обставинах.

На нашу думку основою програми «Спільно» є дитячі точки «Спільно». «З березня 2022 року по березень 2023-го більш як 150 точок «Спільно», розташованих по всій країні, прийняли понад 775 тисяч відвідувачів, з них 480 тисяч дітей. Дитячі точки «Спільно» забезпечують підтримку й надають послуги зокрема й тим українцям, що перебувають зараз на нещодавно звільнених територіях» [4]. І сьогодні можна

констатувати, що кількість цих дитячих просторів постійно збільшується у пропорції до впровадження нових проєктів. Сьогодні дитячі точки «Спільно» перетворились на модель комплексного соціального обслуговування дітей та їх родин через їх мультифункціональність та територіальну доступність у всіх районах Запоріжжя.

Дитячі токи спільно розташовані у школах, будинках культури, соціальних службах, гуртожитках та інших приміщеннях, де можливо створити невеличкий комфортний для дітей простір. Вибір приміщення для дитячої точки «Спільно» є важливим через те, що приміщення повинно мате зручне розташування для того щоб діти з батьками могли без застосування транспорту відвідати зазначений дитячий простір. Тому зручність та комфортність це важливі пріоритети програми і забезпечення їх є важливим логістичним заходом та вираженням соціальних пріоритетів UNICEF.

Дитячі точки «Спільно» можуть створюватись як безпосередньо UNICEF так і безпосередніми партнерами, що реалізують проєкти фонду. Одним з таких партнерів UNICEF є громадська організація «Українська освітня платформа».

Зазначена громадська організація реалізує проєкт «СПІЛЬНО для сім'ї», що впроваджується за підтримки Дитячого фонду ООН (UNICEF) у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій, Черкаській та Кіровоградській областях з листопада 2022 року по серпень 2023 року» [5]. В рамках зазначеного проєкту, крім освітнього та просвітницького компоненту, були створені дитячі точки «Спільно», в кожному із зазначених населених пунктів. Тобто яким би не був проєкт підтриманий UNICEF під час воєнного стану в Україні, він передбачає створення певної кількості дитячих просторів. Тобто це свідчить про рівень важливості створення дитячих просторів для UNICEF для самого фонду в рамках країни в цілому.

Одна з дитячих точок «Спільно» в рамках проєкту «СПІЛЬНО для сім'ї» була відкрита на базі КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР [6]. Зазначений простір розташований на території гуртожитку академії в місці компактного проживання ВПО. Це дозволяє надавати соціальні послуги дітям ВПО та їх родинам. Тобто реалізується модель базового контингенту для зазначеного дитячого простору. Саме тому понад 60% відвідувачів дитячого простору є діти, що проживають у зазначеному гуртожитку. Інші 40% відвідувачів заходів дитячої точки «Спільно» проживають в інших будівлях Хортицького району Запоріжжя. Тому кожен захід, дитячої точки «Спільно» передбачає залученість обидвох категорій дітей, що дозволяє досягнути додаткового адаптаційного ефекту від спілкування та діяльності в рамках колаборації. Сам простір має площу понад 20 квадратних метрів з дитячими меблями. Простір передбачає роботу двох фахівців: психолога та соціального аніматора, які несуть основне

навантаження в рамках заходів, що відбуваються в рамках дитячої точки «Спільно».

Роль соціального аніматора в рамках діючої дитячої точки «Спільно» зводиться до проведення анімаційних та освітніх заходів в рамках проекту, що реалізується за підтримки UNICEF за локацією дитячого простору. В деяких випадках можуть поєднуватись функції соціального аніматора та соціального працівника. Зазначення форма поєднання функціоналу можлива, коли функції соціального аніматора виконує фаховий соціальний працівник. Тоді він може паралельно виявляти соціальні проблеми дитини та її родини і перенаправити окремих дітей чи їх батьків до інших фахівців, які зможуть вирішити їх соціальні та інші важливі для них проблеми.

Важливим компонентом дитячих точок «Спільно» є функціонування клубів за інтересами. Зазначені клуби здебільшого представляють собою два формати: «Підлітковий клуб» та «Батьківський клуб». Зазначена форма робота представляє собою форму періодичних групових консультацій. Клубова система дає додаткові можливості для комунікації між однорідними групами, тобто в рамках зазначеної концепції між підлітками, які важко переживають вікову кризу та батьками, що відчують проблеми з вихованням дітей. В рамках клубу можна отримати як корисні поради психолога так і досвід подолання проблем від своїх однолітків та осіб зі схожими соціальними і психологічними проблемами. Зазначена форма має методологічні засади технології «рівний рівному» та не є основною в рамках дитячих точок «Спільно», але часто використовується за необхідністю, коли на це є запит від підлітків, або батьків, дітей, що відвідують заходи дитячої точки «Спільно». Крім терапевтичного ефекту, слід відзначити і те, що більшість дітей ВПО та їх батьків через високий рівень соціальної ізоляції мають потребу у відновленні комунікативних зв'язків та налагодженні соціальних контактів. І групова робота в рамках клубів сприятиме цьому процесу.

Одним з мотивів залучення зазначеного комунального закладу освіти те, що Запоріжжя є прифронтовим регіоном з високою питомою вагою ВПО. Так за дослідженням громадської організації "Yes". «Більшу частину ВПО та мешканців лінії фронту можна віднести до вразливих груп. Серед ВПО таких 63,3%, серед мешканців громад на лінії фронту – 73,1%. Більша частина як ВПО, так і мешканців громад на лінії фронту можуть собі дозволити тільки задоволення базових потреб через скрутне матеріальне становище» [7]. Тобто більшість ВПО, які перемістились до прифронтових міст на кшталт Запоріжжя мають значні соціальні та психологічні проблеми і соціальним статусом відносяться до груп ризику. Зазначені ризики в повній мірі екстраполюються і на їх дітей, тому прифронтові міста і вимагають додаткової активності у вигляді збільшення щільності локацій, де можна отримати якісні соціальні послуги як для дітей ВПО так і для їх

родин. Тим більш, що сьогодні контекст зазначеної проблеми зміщується і на дітей інших соціальних категорії. Наприклад через довготривалість воєнного стану більшість українських родин, що виховують дітей отримали значне психологічне та стресове навантаження, які призвели як до психологічних травм так і до посттравматичного синдрому. Актуалізувалась і соціальна проблематика пов'язана з дітьми, що виховуються в родинях військовослужбовців. Тай одним з головних нових контекстів українського воєнного та пост воєнного часу є дуже високий рівень замінованості на окупованих і деокупованих територіях. Міжнародні експерти вважають, що 30% української території сьогодні або заміновані, але постраждали від різного роду боєприпасів [8]. Саме тому, програма «Спільно» приділяє значну увагу мінній безпеці. Так як ще в 2015 році Україна стала світовим лідером за кількістю жертв від мін та «нерозірваних боєприпасів» [9]. Зважаючи на кількісні та якісні характеристики застосування мін на українській території під час військових подій 2022–2023 років, можна зробити невтішний прогноз з приводу кількаразового збільшення кількості постраждалих від мін. І тому вже сьогодні UNICEF займається профілактикою цього негативного явище. Для цього реалізуються такі проекти як «СПІЛЬНО для сім'ї» благодійної організації «Українська освітня платформа» [5]. В рамках проекту в ігровій формі дітям розповідають про правила мінної безпеки так як в майбутньому цей напрям безпеки стане пріоритетним для їх життя. Привабливість для дітей заходів з мінної безпеки забезпечує образ пса Патрона» [10]. Саме тому заняття з мінної безпеки мають такий високий рівень популярності серед дітей, через інтерактивність та цікавий рівень візуалізації і популярності пса Патрона. Це один з перших освітніх заходів з мінної безпеки, що реалізується в Україні, але вже зрозуміло, що він вимагає масштабування та подальшого розвитку на території всієї країни та реалізації подібних проектів за підтримки інших міжнародних донорів.

За сукупністю всього вище переліченого можна зробити висновок, що більшість українських дітей під час військового стану знаходяться в стані посттравматичного синдрому та соціальної ізоляції. Саме реагуючи на цю ситуацію в рамках дитячих точок «Спільно» передбачено надання психологічної допомоги через технологію кейс-стаді [11]. Тобто діти та їх родини, що потребують психологічного консультування отримують таку можливість через індивідуальну роботу з психологом.

Висновки. Російські військова агресія по відношенню до України актуалізувала перед сучасним українським суспільством безліч соціальних проблем. Однією з найактуальніших є проблема дезадаптації та соціальної ізоляції дітей. Велика кількість дітей через війну вимушена була покинути місця постійного проживання, діти втратили можливість спілкування зі своїм рідними та друзями. Десятки тисяч дітей стали свідками безпосередніх військових дій та ракетних

обстрілів більшості населених пунктів у різних частинах України, що призвело до численних психологічних та фізичних травм. Дошкільнята у прифронтових містах втратили можливість відвідування дошкільних закладів, а школярі зазнали обмежень в доступі до освіти і активного дозвілля. Реагуючи на зазначений комплекс проблем міжнародний дитячий фонд ООН (UNICEF) реалізує гуманітарну програму «Спільно» одним з компонентів якої є дитячі точки «Спільно», де діти отримують можливість відновлення доступу до освіти, дозвілля, психологічної консультації, а їх родини на соціальний супровід у вигляді батьківських клубів та гуманітарну допомогу. Зважаючи на те, що сьогодні в Україні вже функціонують більше 150 дитячих точок «Спільно» і їх кількість буде збільшуватись, діти в рамках точок «Спільно» отримують разом зі своїми батьками низку соціальних послуг адаптаційного характеру, то можна засвідчити, що дитяча мережа точок «Спільно» перетворилась на технологію соціальної адаптації дітей до суспільних змін під час військового стану в Україні.

Список використаної літератури

1. Богданьок О. Понад 1407 дітей постраждали в Україні внаслідок війни. URL. <https://suspilne.media/423897-ponad-1407-ditej-postrazdali-v-ukraini-vnaslidok-vijni-ogru>
2. Щербань С, Черноусов А, Прашко О. Результати дослідження «Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни». URL. https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf?fbclid=IwAR2caK2OMR0jW-JvkXut0Hk6p2FTdAxO_7E-17OmiedFU2ZPJSSUrsRRuL8
3. ЮНІСЕФ в Україні. URL. <https://www.unicef.org/ukraine/%D1%89%D0%BE-%D0%BC%D0%B8-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BC%D0%B>
4. «Спільно» – програма гуманітарної підтримки сімей з дітьми в Україні. URL. <https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support>
5. Реалізація проекту «СПІЛЬНО для сім'ї» благодійної організації «Українська освітня платформа». URL. <https://hfks.org.ua/novini/realizatsiya-proektu-splno-dlya-sm-blagodjno-organizac-ukrainska-osvtnya-platforma/>
6. Відкрито простір «Дитяча точка. Спільно». URL. <https://khnra.edu.ua/2023/04/02/vidkryto-prostir-dytyacha-tochka-spilno/>
7. У Запоріжжі презентували результати дослідження щодо актуальних потреб мешканців прифронтових громад регіону та ВПО. URL. <https://zor.gov.ua/content/u-zaporizhzhii-prezentuvaly-rezultaty-doslidzhennya-shchodo-aktualnyh-potreb-meshkanciv>
8. Україну визнали найзамінованішою країною у світі: понад 30% території вкрита нерозірваними мінами та боєприпасами. URL. <https://novynarnia.com/2023/04/27/ukrayinu-vyznaly-najzaminovanishoyu-krayinoyu-u-sviti-ponad-30-terytoriyi-vkryta-nerozirvanymy-minamy-ta-bojeprypasamy-globsec/>

9. Україна – один з «лідерів» за кількістю жертв мін. URL. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-38073177>

10. Текст диктанту «Пес Патрон застерігає». URL. <https://www.unicef.org/ukraine/note/patron-dictation-text>

11. Stake R. E. Qualitative Case Studies. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (Eds.). *The Sage handbook of qualitative research*. 2005. P. 443–466.

Mosaiev Yu. V. Features of the functioning of UNICEF children's spaces as a technology of social adaptation of children to social changes during marital state in Ukraine

The article examines the peculiarities of the functioning of UNICEF children's spaces as a technology for social adaptation of children to social changes. The change in the priorities of UNICEF activities during full-scale military operations on the territory of Ukraine was considered. The perspective of using the specified spaces during military events on the territory of modern Ukraine was studied, depending on the category of children and the territory of their location, according to the factor of the level of intensity of hostilities. The structure of the functioning of children's spaces, the "Together" point from UNICEF, and the client base of these spaces were clarified. The expediency of using the club system within the UNICEF children's spaces of the "Together" children's point during the martial law in Ukraine were considered. The role of the communicative component during the functioning of adolescent and parent clubs within the framework of children's points "Together" was studied. The methodological foundations of the club system based on children's spaces during the full-scale Russian military aggression in Ukraine are considered. An example of the operation of the children's point "Together" on the basis of the "Khortytsa National Academy" dormitory was considered. The negative impact on children of the consequences of the war was considered on the example of the sociological study "Children and War", conducted by the charitable organization of SOS "Children's Villages", and based on the results of this study, the relevance of social services and psychological assistance to IDP children and their families was substantiated. The experience of psychological counseling in the framework of the "Together" children's center using the "case study" method was considered. Peculiarities of mine safety classes within UNICEF children's spaces were studied.

Key words: children's space, "Together" point, UNICEF, social animation, social adaptation, deadaptation, social isolation, thematic clubs.

УДК 316:37.015.3:005.32

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.4>

О. О. ПІМЕНОВА

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ: ОСОБЛИВОСТІ СТЕРЕОТИПНОГО МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню особливостей стереотипного мислення та його впливу на людей похилого віку. У роботі стереотипи розглядаються як такі, що можуть призвести до дискримінації, ізоляції та соціального виключення людей похилого віку. Під стереотипами ми розуміємо певним чином перебільшені переконання (міфи), які широко поширені й укорінені у словесному, письмовому та візуальному контекстах суспільства. Акцентовано увагу на тому, що ставлення до людей похилого віку помітно відрізняється в різних суспільствах. Зокрема, у певних культурах можуть поважати та шанувати старших людей як джерело мудрості та досвіду, тоді як інші можуть вважати старість за несприятливу ознаку та дискримінувати людей похилого віку. З'ясовано, що стереотипи про певну соціально-демографічну групу відіграють важливу роль у формуванні того, як ми думаємо про людей і взаємодіємо з ними, а також у тому, як індивіди в межах стереотипної групи бачать себе; що стереотипи старіння – це соціальні конструкти, які культурно та історично обумовлені, а також індивідуально інтерпретовані. Акцентовано увагу на тому, що літня людина повинна бути поінформована про наслідки інтерналізованих негативних стереотипів.

Проаналізовано негативні та позитивні стереотипи старіння людини, які сьогодні є широко поширеними в нашому суспільстві та встановлено, яким чином ці стереотипи можуть впливати на повноцінне життя людини похилого віку. Зокрема, здійснений аналіз показав, що таке мислення не сприяє індивідуально-особистісному підходу до розуміння цієї проблеми.

У статті підкреслюється, що дослідження стереотипів старіння населення є важливим завданням у сучасних соціокультурних реаліях, яке може допомогти змінити ставлення до старшого покоління в суспільстві, зменшити їх дискримінацію та ізоляцію, покращити їхнє здоров'я та благополуччя, сприяти формуванню культури солідарності та згуртованості між поколіннями.

Також, у статті запропоновано та розглянуто основні підходи до подолання стереотипного мислення про людей похилого віку та процесу старіння, а саме: 1) індивідуальний підхід; 2) уникнення узагальнень; 3) оцінка за здібностями; 4) розуміння різноманітності.

Ключові слова: стереотипи, люди похилого віку, старіння, дискримінація, соціальна відчуженість.

Постановка проблеми. Одним із складних соціальних явищ, що набуває сьогодні глобального характеру є процес старіння населення. З цим пов'язаний цілий комплекс соціально – економічних, політичних та демографічних проблем людства. Тривалість життя людей збільшується в усьому світі, а отже виникають і питання, відповіді на які є особливо нагальними у таких умовах. Україна входить до 30 найстаріших країн світу за часткою осіб віком 60 років і старше: у 2015 році вона становила 21,8%, а частка людей віком 65 років і старше – 15,5% від загальної чисельності населення. Згідно з національним демографічним прогнозом до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25,0% загальної кількості населення, віком 65 років і старше – 18,4%, у 2030 році – понад 26% і понад 20%, відповідно [1]. Очевидно, що за таких умов, завданням суспільства є формування політики для можливості здорового старіння, а також надання допомоги людям у збереженні здоров'я та активності у похилому віці.

Важливо відзначити, що старіння є індивідуальний і, водночас, складний процес. Його особливістю є те, що він продовжує бути стереотипним. Як наслідок, негативні стереотипи про старість можуть призвести до дискримінації, ізоляції та соціального виключення старшого покоління, а це може негативно вплинути на їхнє здоров'я та благополуччя. Саме тому, актуальними стають сьогодні відповіді на такі питання: яку ж роль відіграють стереотипи про старіння у суспільстві; якими бувають ці стереотипи; як позначаються стереотипи на самосприйнятті людини у певних соціальних обставинах?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження стереотипів старіння зробили такі зарубіжні вчені: М. Рейсман, Л. Гайтнер, А. Стормс, К. Вупен (зосереджують увагу на тому, як стереотипи старості впливають на поведінку, очікування та судження людей по відношенню до людей похилого віку); К. Карлсон, Д. Блек, Л. Холлі, Д. Костер (обґрунтовують інструменти оцінювання, які зазвичай використовуються для вимірювання стереотипів літніх людей); М. Хаммерт, Т. Гарстка, Д.Аткінсон (стверджують, що люди похилого віку мають більш складні уявлення про старіння, ніж люди середнього віку та молодь, а також, що люди середнього віку мають більш складні уявлення, ніж молодь).

Серед українських сучасних дослідників відзначимо праці Т. Гальцевої (вивчає навчальну самоєфективність літніх людей), Н. Токаревої та А. Коллі-Шамне (аналізують кроскультурні особливості ставлення людей похилого віку до процесу старіння), О. Воронової та М. Барчій (стереотипи старіння розглядають у комплексі соціально-психологічних проблем старіння), М. Кухти та І. Мартинюк (розглядають стереотипи як соціокультурний чинник впливу на життя людей старшого віку), Н. Коляди, Т. Кочубея та О. Балдинюк (аналізують прояви та можливі шляхи протидії дискримінації літніх людей, зокрема пов'язані із стереотипами), С. Голика (пов'язує появу

герентофобії та ейджизму з поширеними у суспільстві негативними стереотипами старіння), В. Біскупа (аналізує причини виникнення такого соціального явища як ейджизм).

Мета статті – розкрити специфіку стереотипного мислення щодо людей похилого віку, а також особливостей впливу такого мислення на цю соціально-демографічну когорту.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до людей похилого віку помітно відрізняється в різних суспільствах. Зокрема, у певних культурах можуть поважати та шанувати старших людей як джерело мудрості та досвіду, тоді як інші можуть вважати старість за несприятливу ознаку та дискримінувати людей похилого віку. Наприклад, у Японії шанобливе ставлення до старшого покоління є важливою частиною національної ідентичності, в індійському суспільстві люди похилого віку часто вважаються призначеними для передачі знань та досвіду молодшому поколінню, в ісламській культурі ставлення до людей старшого віку також вирізняється повагою і шанобливістю. Проте, сьогодні можна спостерігати протилежне ставлення до людей похилого віку, а саме – дискримінація та неважання на потреби і права цієї соціально-демографічної когорти. Зокрема, у західному суспільстві, а також і в Україні прослідковується тиск на людей похилого віку, щоб вони залишалися активними та продуктивними, інакше вони можуть стикатися з соціальною відчуженістю та економічними проблемами. Значну роль у цьому відіграють стереотипи, які мають визначальний вплив на культуру старіння у будь-якому суспільстві.

Стереотипи – це певним чином перебільшені переконання (міфи), які широко поширені й укорінені у словесному, письмовому та візуальному контекстах суспільства. У науковий обіг соціальних наук термін «стереотип» був введений американським дослідником У. Ліпманом (праця «Суспільна думка», 1922). Як стверджує О. Блинова: «В його метафоричному визначення стереотипи представлено як «картинки у голові людини», які економлять зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають цінності особистості, соціальні позиції і права. На його думку, у повсякденному житті людина не завжди має всю необхідну інформацію для формування власної думки про події. Це змушує особистість застосовувати шаблонні інтелектуальні рішення» [5, с. 108].

Стереотипи про певну соціально- демографічну групу відіграють важливу роль у формуванні того, як ми думаємо про людей і взаємодіємо з ними, а також у тому, як індивіди в межах стереотипної групи бачать себе. Іншими словами, стереотипи старіння – це соціальні конструкти, які культурно та історично обумовлені, а також індивідуально інтерпретовані.

Як стверджують сучасні українські дослідники М. Кухта та І. Мартинюк: «Умовно стереотипи щодо старшого віку можна поділити на позитивні та негативні. Негативні соціальні стереотипи

щодо старості артикулюють її переважно як вік індивідуальних втрат (соціальних зв'язків, статусів, матеріальних ресурсів та здоров'я) або ж (якщо це позитивні стереотипи) – вік корисності для інших. Позитивні стереотипи щодо старіння якраз почасти спрямовані на реалізацію соціального потенціалу старших, бо цю групу починають розглядати як потенційно ресурсну» [2, с. 200].

У ході дослідження, ми дійшли висновку, що можна виокремити ряд негативних стереотипів про старіння, які сьогодні є широко поширеними в нашому суспільстві, а саме:

1) людина похилого віку є фізично слабкою: відповідно до цього уявлення, людина, яка старіє, зазвичай втрачає фізичну силу і, навіть, здатність до самостійного пересування. Такий стереотип може привести до невірної ідеї, про те, що людина після певного віку не може жити повноцінним життям;

2) людина похилого віку втрачає пам'ять: цей стереотип передбачає, що з віком людина стає забудькуватою і нездатною пам'ятати події з минулого. Очевидно, що це може призвести до стигматизації старших людей у будь – якому суспільстві;

3) у людини похилого віку значно знижуються інтелектуальні здібності: думка про те, що старші люди мають зниження інтелектуальних здібностей, може призвести до несправедливих обмежень у доступі до роботи, освіти та інших можливостей. Більш того, такі стереотипи можуть підірвати самооцінку та самоповагу старших людей, призводячи до соціальної відчуженості та погіршення якості їхнього життя.

4) люди похилого віку не забезпечені фінансово: думка про те, що старі люди є фінансово нестабільними і не мають достатньої кількості грошей на життя формує такий стереотип, який може призвести до соціальної нерівності та обмежень у доступі старших людей до необхідних ресурсів.

5) люди похилого віку мало сприяють суспільству: згідно з цим уявленням старша людина є неефективною та неактивною. Відповідно, такий стереотип викликає обмеження можливостей їхньої участі у різних сферах, таких як робота, волонтерство, політика та культурне життя.

Важливо відзначити, що якщо людина має інтерналізовані негативні стереотипи, то у неї зникає впевненість у собі, значно знижується мотивація («Я старий, і вже занадто пізно щось міняти»), а також почуття ефективності («Я уже цього не зможу зробити»).

У той же час, як зазначалось вище, стереотипи старіння можуть бути і позитивними, наприклад, літня людина – здорова, мудра, забезпечена. До найбільш поширених таких стереотипів можна віднести:

1) людина похилого віку є мудрою: завдяки багатому життєвому досвіду вона може набувати глибоких знань про оточуючий світ; часто володіє цінними інсайтами, а також може передати цю мудрість молодшим поколінням;

2) людина похилого віку є самостійною: особистісна зрілість цих людей дозволяє їм розуміти свої потреби та вміти приймати рішення самостійно; вони можуть мати визначені цілі та бути самостійними в їх досягненні;

3) людина похилого віку є емоційно стійкою: з віком багато людей розвивають вміння керувати своїми емоціями та реагувати на стресові ситуації з розумінням і спокоєм; вони набувають навиків, які дозволяють їм конструктивно виходити із складних обставин;

4) людина похилого віку вміє комунікувати: з віком розвивається вміння ефективного спілкування та вирішення конфліктів протягом свого життя; людина набуває навичок встановлення здорових міжособистісних відносин і може комунікувати з розумінням і толерантністю;

5) людина похилого віку є вдячною: старші люди розуміють та відчують цінність кожного моменту життя; вони можуть бути вдячними за прості радощі, такі як час з родиною та друзями, природа, культурні події тощо.

Здійснивши аналіз негативних та позитивних стереотипів про старіння людини, можна побачити, що і у першому, і у другому випадку таке мислення не сприяє індивідуально-особистісному підходу до розуміння цієї проблеми. Саме тому, важливим сьогодні є подолання усіяких шаблонів при дослідженні будь-якої соціальної проблеми, а надто, старіння людини.

На нашу думку, для подолання стереотипного мислення про старість доцільно дотримуватись таких підходів: 1) індивідуальний підхід: полягає у розумінні, що кожна людина є унікальною, незалежно від свого віку; 2) уникнення узагальнень: кожна людина має свою унікальну історію та шлях життя; 3) оцінка за здібностями: враховувати здібності, досягнення та потенціал; 4) розуміння різноманітності: люди старшого віку можуть мати різні фізичні та психологічні характеристики, і їхні потреби і бажання можуть значно відрізнятись.

Висновки. Отже, дослідження стереотипів старіння населення є важливим завданням, яке може допомогти змінити ставлення до старшого покоління в суспільстві, зменшити дискримінацію та ізоляцію старшого покоління, покращити їхнє здоров'я та благополуччя.

Список використаної літератури

1. Демографічні тенденції в Україні потребують комплексного підходу на державному рівні. *Міністерство соціальної політики України* : вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14711.html> (дата звернення: 15.04.2023).

2. Кухта М. П., Мартинюк І. О. Стереотипи як соціокультурний чинник впливу на життя людей старшого віку. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики* : зб. наук. пр. / редкол. : Я. В. Зоська (гол. ред.) та ін. Запоріжжя : КПУ, 2018. Вип. 79. С. 194–202.

3. Блинова О. С. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2014. Т. 11. Вип. 9. С. 107–118.

Pimenova O. O. Elderly individuals: characteristics of stereotypical thinking

This article is devoted to the study of the characteristics of stereotypical thinking and its impact on elderly individuals. The paper examines stereotypes as factors that can lead to discrimination, isolation, and social exclusion of the elderly. The term "stereotypes" refers to certain exaggerated beliefs (myths) that are widely spread and deeply rooted in the verbal, written, and visual contexts of society. Emphasis is placed on the fact that attitudes towards the elderly noticeably vary in different societies. Specifically, in certain cultures, elderly individuals may be respected and revered as a source of wisdom and experience, while others may consider old age as an unfavorable characteristic and discriminate against elderly individuals. It has been found that stereotypes about a particular socio-demographic group play an important role in shaping how we think about and interact with people, as well as how individuals within the stereotyped group perceive themselves. It is acknowledged that stereotypes of aging are social constructs that are culturally and historically determined, as well as individually interpreted. Emphasis is placed on the fact that older adults should be informed about the consequences of internalized negative stereotypes.

The article examines how the analysis of negative and positive stereotypes about aging individuals can impact the fulfilling life of elderly individuals. Specifically, the analysis shows that such thinking does not contribute to an individual approach to understanding this issue.

The article emphasizes that researching stereotypes of aging population is an important task in modern socio-cultural realities. It can help change attitudes towards the older generation in society, reduce their discrimination and isolation, improve their health and well-being, and promote the formation of a culture of solidarity and cohesion between generations.

Additionally, the article proposes and examines the main approaches to overcoming stereotypical thinking about older people and the aging process, namely: 1) an individualized approach; 2) avoiding generalizations; 3) assessing based on abilities; 4) understanding diversity.

Key words: stereotypes, elderly individuals, aging, discrimination, social exclusion.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНИХ ТА ГАЛУЗЕВИХ СОЦІОЛОГІЙ

UDC 316.356.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.5>

YU. V. ROMANENKO

Doctor of Sociological Sciences, Professor,
Professor at the Department of International Media Communications
and Communication Technologies
Institute of International Relations
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

I. A. SVYATNENKO

Doctor of Sociological Sciences,
Professor at the Department of Sociology and Political Science
of the Faculty of Linguistics and Social Communications
National Aviation University

THE USA AND UKRAINE: THE EXPERIENCE OF FORMING A SET OF VALUE IDENTITIES. PART 1. RELIGIOUS IDENTITIES

The article builds a descriptive-analytical characterization of the religious identities of Ukraine and the United States. The authors noted that religious identities in the cultural system of Ukraine were formed as two-basic (two-centered) and pluralistic, which enabled vertical value splitting and recursive two-centeredness of the remaining value identities. Bicentricity and value splitting in the context of understanding religious identities correspond to the parallel functioning in society of the public-ritual space of official Christian churches and underground (shadow) domestic paganism. Ukrainian society, with a high level of nominal religiosity, has preserved signs of the diffusion of religious identity and the mutual contamination of elements of Orthodox and Greek Catholic Christianity.

It is emphasized that American religious identities, while preserving religious pluralism, were formed as mainly one-centered and were formed with the participation of successively Christianized social groups, which means the dominance in the structure of identities of religious meanings of Abrahamic-monotheistic religions (Judaism and Christianity), and in the confessional aspect – liberal Christians and conservative evangelicals. The singleness of religious identities and the unity of faith while preserving the plurality of beliefs (subjective interpretation of the same symbols of faith with sufficient internalization of the latter), at least among elite

groups, ensured the uniformity of value consciousness, and therefore, the recursive implementation of this uniformity/uniformity in the axiospheres of subordinate levels (philosophies/ ideology/social morality/law) in the consistent fight against corruption.

It was established that if corruption in Ukraine in the neo-functional sense can be defined as central and therefore derived from the cultural system and its higher axiospheres, which is connected with diffusion, splitting and mutual contamination of religious identity by Christianity and paganism (Christian-paganism, pagan-Christianity) in Orthodoxy and Greek-Catholicism, then in the USA corruption is reproduced fragmentarily in separate "enclaves" of the economic and political subsystems of society. Cultural (central) corruption in Ukraine due to the splitting of religious identities undergoes shadowing and fragmented legal repression against its peripheral actors in politics while maintaining stable reproducibility in value consciousness. Its strengthening occurs due to the loss by the nationalized Christian churches of their value-authorizing role and all kinds of dependence of these churches by the state authorities.

It was noted that American Protestantism in religious identity contributed to the formation of total intolerance towards corruption, while in Ukraine, Orthodoxy and Greek Catholicism due to their total secularization, loss of value-authorizing role in society, state atheism contributed to the peripheralization of religious identity, which in significantly peripheralized the influence of Christian ethics on the subsidiary axiospheres of philosophy, ideology, social morality and law.

Key words: *identities, value identities, religious identities, worldview-philosophical identities, ideological identities, social-moral identities, legal identities, artistic identities.*

Problem formulation. Identification of value identities in the cultural system of society is important for understanding its formation, functioning and development as a whole system. The ability of society to exist precisely in the form of an integrated totality, and not as a social aggregate in the form of a set of groups-corporations, unproductive-competing quasi-institutions and existing in such a social space of mutually non-integrated individuals who are in a state of permanent anomie, reflects the commitment of both elite groups and citizenship to a productive socio-historical project.

In the current state of war, Ukraine again faces the challenge-alternative, which is overcoming corruption or cultural, social and physical extermination. Systemic corruption is an internal war in Ukraine, caused by the long-term erosion of value consciousness and identity uncertainty of the latter.

This article has as its subject of research the recursive scenarios of formation of a set of identities of dissimilar cultural systems – Ukraine and the USA. However, this dissimilarity does not exclude the possibility of a comparative-political and comparative-sociological analysis of the components of the value identities of the two societies. In the first part of this article, the authors plan to analyze the religious identities of the USA and Ukraine. In the following parts, the worldview-philosophical, ideological, socio-moral, legal and artistic identities of the USA and Ukraine should be the subject of consideration in the aspect of comparative sociology of identities.

Analysis of previous studies and publications. In his previous publications, the author devoted some attention to the study of identities in various paradigms of sociological theorizing, among which psychoanalytic, constructionist, structural-functionalist, and postmodernist paradigms can be recognized as key. Authors who work within the defined paradigms understand identity, firstly, as a set of unconsciously internalized ideas that are components of a traumatogenic experience associated with certain personal and social-group crises (Z. Freud, E. Erikson, K.-H. Jung).

The psychoanalytic understanding of identities with its emphasis on the unconscious component of identification allows defining the latter as a process of identification with the images of strong, aggressive, power-potent subjects, which assume idealization with the accompanying infliction of individual-psychic or societal-psychic injuries to the one who is the object of dependence and unilateral influence.

The collision of an unformed consciousness with an already formed mental system means the implantation of identities through censored introjects, which over time undergo cultural and mental crystallization in censorship as a special cultural and socio-psychic superstructure that contains the remains of personal images and impersonal meanings that were broadcast by various subjects. So, in psychoanalysis, the very process of identity formation is conceptualized as mostly unconscious, both on the part of the one who forms these identities and the one to whom they are formed.

The constructionist paradigm allows us to understand identities as a product of reflexive construction of mature individual and/or group consciousness, which can afford reflexive self-monitoring and selection of appropriate meanings from a certain set.

This paradigm is presented in the works of K. Gergen, R. Harre, E. Glasersfeld, J. Raskin and other researchers. Conscious choice in practice becomes an understanding of meanings from within consciousness as such constructs, the operation of which has completely predictable conscious and socio-practical consequences. The logic of construction assumes the distinction between constructive and non-constructive, compatible and incompatible identities and identifications. What's more: in constructionism, identities are not just subject to conscious selection and identification, but can also be hierarchized and "assembled" into certain sets of identities.

The structural-functionalist paradigm enables the conceptualization of identities as a product of inculturation and socialization, which are institutionally directed processes. Value identities in structural functionalism are residuals of a person's contact with the system of establishing value patterns and social integration. Residuality of identities means, on the one hand, their compulsion (introjectivity, in which structural functionalism shares the guidelines of psychoanalytic theory); on the other hand, identities as internalized meanings are subject to selective arrangement through axiospheres and social institutions.

The postmodern paradigm allows us to reveal identities in their devaluation and risk society, in which the acquisition of certain meanings and identification with them is deprived of a long-term time perspective. The postmodern construction of identities does not allow to clearly configure both individual identities and, even more so, to create heterarchical or hierarchical aggregates from them, since the key to understanding the identities of individual and group subjects is not their choice or internalization, but their timely rejection.

Purpose of the article. The purpose of the article is to construct a descriptive-analytical characterization of the religious identities of Ukraine and the United States.

Presentation of the main provisions. In the first part of this article, the author focused attention on the characteristics of individual identities, which are integrated through the mechanism of recursion when they are “assembled” in cultural and social systems. Recursion in the simplest sense is the process of reproduction of similar in form and different-content identities. Such isomorphism (similarity of identities in form) corresponds to their isofunctionality in the cultural system, which, through recursion, autopoietically completes its own elements as an ensemble of synergistically interacting axiospheres. It is clear that the very process of assembling and assembling a set of value identities takes place through certain subjects that form a hierarchy of cultural and social elites corresponding to the hierarchy of identities.

In the first part of the already mentioned article, the author considered six groups of value identities: religious, worldview-philosophical, ideological, socio-moral, legal and artistic. Here we will not repeat the main content of the previous publication, which highlighted the key types of the specified value identities. Having taken into account the types outlined in their classifier, we will proceed directly to the subject of the study, namely, to the construction of a descriptive-analytical characterization of a set of value identities of Ukraine and the United States and Ukraine.

To do this, we will carry out an initial inventory and identification of these value identities in tabular form (Table 1).

The religious identities of Ukraine were formed in the circumstances of the forced planting of Christianity by the political authorities, which began around the 10th century. (baptism of Kyivan Rus in 988) with the preservation of latent and shadow (domestic) paganism. Subsequently, under the dominance of Greek-Byzantine Orthodoxy and Greek-Catholicism, the Caesarean-Papist model of relations between the church and society was finally established.

The Christian church did not perform its value-authorizing functions in relation to the cultural system, which was reflected in its comprehensive dependence on state power and comprehensive nationalization (bureaucratization). Feudal-oligarchic, feudal-monarchical, and later feudal-socialist states in Ukraine worked for the comprehensive dependence

of the church and the deprivation of its spiritual and value autonomy, and therefore its institutional corruption and transformation into one of the privileged corporations of the feudal-oligarchic, feudal-monarchic, and later – a feudal-socialist society.

Table 1

**Primary inventory and identification of value identities
of Ukraine and the USA**

Value identities	Ukraine	USA
religious	Noocentric and cosmocentric identities (Orthodoxy, Greek Catholicism mixed with pagan cosmocentrism and maternolatry)	Neocentric identities (Protestantism in its subconfessions mixed with Judaism)
worldview and philosophical	Cardiocentric Affectualism/Imaginationism and Materialistic Actionism	Pragmatism and evolutionism
ideological	Left radicalism (revisionist communism/neo-Stalinism) combined with centrism (liberalism) and anarchism	Conservatism and liberalism
social and moral	Individualistic situationism (relativism)	Collectivist conventionalism
legal	Left-radical quasi-legalism	Precedentalism
artistic	A mixture of socialist realism (propaganda art) and sentimentalism	Art eclecticism, which consists of a wide range of styles, ranging from primitivism to mass-censored art product factories

Orthodox and Greek-Catholic identities were inculcated in the population through fragmented ritual behavior and superficial Christianization. Most of the value-authorizing functions regarding the inculturation of Christian identities among the population were performed (and continue to be performed) by marginal Protestant churches and denominations.

During superficial and fragmented Christianization, atheistic, pagan-syncretic, and skeptical-indifferent identities were established at the level of everyday religious consciousness, which was largely facilitated by the spread of elements of magism and pagan paternolatric and maternal cults in Orthodoxy and Greek Catholicism. The discrediting of public and official Christianity was facilitated by its dominance and materialistic corruption, priesthood, as well as a weak connection with the flock and the inconsistency of the spiritual and practical orientation of the priesthood with the declared Christian values.

Orthodoxy as a nationalized confession contributed both to the merging of the religious and power-ritual components in the religious identity, and

to the relegation of the religious identity itself to lower positions in the hierarchy of other identities. Thus, M. Parashchevin states in his monograph that “If we look at the place of religious identity¹ among other identities, then the first one will take the 5th out of 7 places in the list of main identities, yielding to state (civic), class (in terms of welfare) identities), territorial (by place of residence), national, and ahead of orientations to such identities as profession and political views” [2, c. 317–318].

M. Parashchevin, based on data from the PewResearch Center (an international comparative survey in 18 European countries, in which 51% of respondents indicated that the Orthodox faith is very or quite important for being a true citizen of the country) and relevant monitoring studies of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine emphasizes that “even among religious people, the significance of religious identity is quite small (although somewhat greater than among non-religious people).» Thus, in a 2009 survey, only about 13% of people who said that they believe in the existence of God were classified as “their” people with a similar attitude to religion (about 5% of non-believers). Moreover, the rank of this identity among believers, the same as among all those surveyed, was 10 out of 11».

The same situation occurred in the surveys of 2013 and 2015. “In a 2013 survey, among those respondents who declared their belief in God (the same question was used to determine the fact of religiosity as in the 2009 survey), the level of choosing a common faith as one of the main factors for assigning someone to the “We-group” accounted for about 20% (ranked 5th out of 14 possible). In the 2015 survey among believers, the corresponding level of orientation towards common faith as the main factor of identification was about 14% (10th out of 14).

From the mentioned empirical analysis, the researcher makes a completely logical theoretical conclusion that “even among believers, common religious faith is mostly not part of the basic foundations of social identification.» And although “from this, of course, one cannot conclude that for those believers who did not mark the religious element of identification, the latter is completely insignificant”, but it can be argued that at least under normal conditions it is not relevant (which does not exclude its actualization by some critical conditions)»[2, c. 322–323].

Some explanatory points regarding the acquisition of Orthodox religious identity in Ukraine are given in her publications by Yu. Medvedev, who emphasizes that “given the predominance in the Orthodox environment of the authority of the priest-mentor with a high level of instructional influence with a weaker (compared to Protestants) system of religious Enlightenment orthodox-fundamentalist and orthodox-creationist types of worldviews recede to the periphery compared to worldviews that allow various compromises with the canonicity of the Bible.

In religious identity, we are talking about “deism and scientific conventionalism as types of worldviews that assume (at least an imaginary)

separation of the “distant” spiritual world and the “near” everyday world, in which there is nothing mystical and secular, and everything is profane and “ordinary”. The researcher expresses a conclusion that is partially consistent with the conclusion of M. Parashchevin and the above-formulated position of the author of this article that the Orthodox consciousness combines “nominal-declarative involvement in Christianity and verbally-articulated Christian identity with the assumption of practices and rituals that have nothing in common with Christian ethics. It is, in particular, about turning to astrologers, soothsayers and soothsayers, using charms/amulets against “corruption and envy”, weak education in the nuances of creed, etc.

Religious identities of the United States. In the cultural system of the USA, religious identities were formed as a result of the colonization project, which took place as part of the advancement of the frontier in the vector of the Wild West by groups of marginal Protestants from England and European societies. Representatives of the specified churches (sects, brotherhoods, denominations) were subjected to political persecution and pressure, primarily by the royalist (Caesarepapist) regime in England and counter-reformation Catholic churches, as well as Protestant communities that gained niches of dominance in the West and North of Europe (primarily Lutherans and Calvinists).

Quakers, Methodists, Mennonites, evangelical charismatics, Puritans, and other marginal Protestants developed the Wild West as the lands on which the colonists preferred to build the New Jerusalem. In Ukraine, the territory, which was similar to the frontier, was covered by the Wild Field – a geographical space, the center of which was the Dnipro River with water demarcations along the Don (western demarcation) and Khopr (eastern demarcation) rivers, between which were located the undefined and sparsely populated Black Sea and Azov steppes.

However, American savagery in the aspect of religious identity had its own characteristics in the South and in the North in the form of tribal Indian communities that underwent gradual assimilation.

In American Protestantism, which consists of churches, denominations and sects, doctrinal monism is provided, in the presence of presentational pluralism, as a single context for understanding Christian belief and practice. American religious organizations gain opportunities to unite people by using printed sacred texts of religious literature and doctrines or expert systems of special religious knowledge that are created by interfaith clergy. Americans’ attitude to religion is mostly pragmatic and moral: the focus of attention is not so much on abstract questions of cosmology and ontology as on applied questions of ethics and proper behavior. The American understanding of religion is predominantly instrumentalist.

In the context of pronounced multi-confessionalism, there are sufficient grounds, nevertheless, to state the presence of stable trends in the formation of the religious identity of Americans in the vector of the reduction of traditional Protestant denominations, the rejection of institutional religions

and the increase in the number of adherents of conservative Protestantism (the predominance of Protestant identity in the USA remains a social fact).

According to the theory of spiritualization and religious subjectivism R. Wutnow [20–21], the crystallization of religious identities of the Protestant model in the USA occurs without reference to the church or any religious organization, taking the form of a person's spontaneous search for a private religion acceptable to him, which R. Wutnow defines as "patchwork religion".

The multiplicity of beliefs allows one to adhere to a single belief and, at the same time, to overcome doubts in connection with this multiplicity. In American Protestantism, thus, the unity of professed dogmas does not contradict their pluralistic and pragmatic understanding. The dogmas of Christianity in their pluralistic understanding turn into such subjective-perceptual beliefs-dogmas that ensure the autonomy of the interpretation of the Bible

Also, the author (R. Wutnow) in his writings emphasizes that the contact identity of believers in relation to the church has transformed into a distant affiliation, which fully corresponds to religious consumerism and the attitude towards religion as a service market. This servitor-consumer model of religious identity characterizes the religious identity of American Protestantism. However, this is only one of its features.

Its second feature can be considered the transformation of Protestant churches into a social institution, which is auxiliary to the institutions of social protection of state power. We are talking about the 1996 reform, the key areas of which were: a) implementation of federal financing of social programs of religious groups ("Charitable choice") with the launch of state cooperation projects with religious organizations and the transfer of part of the state's social functions to these organizations; b) receiving grant and state funding by Protestant churches, which should, in accordance with the idea of the reformers, solve the problems of unemployment and homelessness with the help of Protestant churches; c) creation of a Christian business industry, which includes conservative circles of believers; d) influence on the electoral process and ideological dispositions of members of the conservative elites of the Republican Party of the USA [4].

Religious identities of the Protestant type in the USA as dominant crystallize and polarize around congregations of a liberal orientation (so-called mainline churches), whose contingents number about 33 denominations and from 8% to 1/5 of the population) and congregations of a conservative orientation (so-called evangelicals), the contingents of which number about 150 denominations, which is from 16% to 1/3 of the population). According to statistics from 2014, there were 200 to 300 Protestant denominations in the United States [3].

Pragmatic orientation, solipsism, perceptualistic subjectivism, individualism, and eclecticism, which are companions of religious consumerism and marketing strategizing of the activities of religious organizations, can be considered

as generalized features of the religious identity (in the presence of certain competition of Protestants with Catholics, Jews, Oriental Asian religions, etc.). At the same time, the demand for charismatic religious currents and churches, which allow the integration of marginal social strata into social life, is growing. At the same time, there is a strengthening of right-wing radical Protestantism, which can be seen, in particular, on the example of the electoral choice of the population in favor of the Republican Party.

Conclusions. Religious identities in the cultural system of Ukraine were formed as two-basic (two-centered) and pluralistic, which made possible vertical value splitting and recursive two-centeredness of the remaining value identities [1]. Bicentricity and value splitting in the context of understanding religious identities correspond to the parallel functioning in society of the public-ritual space of official Christian churches and underground (shadow) domestic paganism. Ukrainian society with a high level of nominal religiosity has preserved signs of the diffusion of religious identity and mutual contamination of Orthodox and Greek Catholic Christianity with elements of paganism (paganized Christianity and Christianized paganism, according to L. Filipovych and A. Kolodny).

American religious identities, while preserving religious pluralism, were formed as mainly one-centered and formed with the participation of successively Christianized social groups, which means the dominance in the structure of identities of the religious meanings of Abrahamic-monotheistic religions (Judaism and Christianity), and in the confessional aspect – liberal Christians and conservative evangelicals. The singleness of religious identities and the unity of faith while preserving the plurality of beliefs (subjective interpretation of the same symbols of faith with sufficient internalization of the latter), at least among elite groups, ensured the uniformity of value consciousness, and therefore, the recursive implementation of this uniformity/uniformity in the axiospheres of subordinate levels (social morality /right) in the consistent fight against corruption.

If corruption in Ukraine is central and therefore derived from the cultural system and its higher axiospheres, which is related to diffusion, splitting, mutual contamination of religious identity by Christianity and paganism (Christian-paganism, pagan-Christianity) in Orthodoxy and Greek Catholicism, then in the USA corruption is fragmented in separate “enclaves” of the economic and political subsystems of society.

American Protestantism in religious identity contributed to the formation of total intolerance towards corruption, while in Ukraine, Orthodoxy and Greek Catholicism, due to their total secularization, loss of a value-authorizing role in relation to society, contributed to the peripheralization of religious identity, which largely peripheralized the influence of Christian ethics on social morality and law.

However, the recursion of duality closer to religious identity in Ukraine took place at the level of worldview-philosophical identity.

Bibliography

1. Колодний А., Филипович Л. Релігія як важливий чинник національного життя українців. *Сучасні проблеми національно-культурної ідентичності: регіональний вимір* : зб. наук. статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (24–25 вересня 2020 року). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. С. 28–42.
  2. Паращевін М. Релігія в Україні: траєкторія інституційних змін : монографія. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2017. С. 322–323.
  3. American religious identification survey 2014. URL: <http://www.americanreligionsurvey-aris.org/reports/highlights.html>
  4. Chaves M. The National Congregations Study. URL: http://hirr.hartsem.edu/cong/research_ncs.html
  5. Gergen K.J. Realities and relationships: soundings in social construction. Cambridge (MA) : Harvard University Press, 1994.
  6. Gergen K.J., Hosking D.M. If you meet social construction along the road: A dialogue with Buddhism. *Horizons in Buddhist psychology: Practice, research and theory* / M.G.T. Kwee, K.J. Gergen, F. Koshikawa (eds). Chagrin Falls, Ohio : Taos Institute Publications, 2006.
  7. Glaserfeld E. Radical constructivism: A way of knowing and learning. L. : The Falmer Press, 1995.
  8. Harre R. Metaphysics and methodology: Some prescriptions for social psychological research. *Eur. J. Soc. Psychol.* 1989. V. 19. № 5. P. 439–453.
  9. Hermans H.J.M. The dialogical self: Toward a theory of personal and cultural positioning. *Culture & Psychology*. 2001. V. 7 (3). P. 243–281.
  10. Lincoln Y.S. Guba E.G. Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging influences / Denzin N.K., Lincoln Y.S. (eds). *The handbook of qualitative research*. 2 ed. Thousand Oaks, CA : Sage, 2000. P. 163–188.
  11. Mead G. *Mind, self and society*. Chicago : University of Chicago Press, 1934.
  12. Nagel T. *The view from nowhere*. N.Y. : Oxford Univ. Press, 1986.
  13. Putnam H. *Reason, truth and history*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1981.
  14. Raskin J.D. Constructivism in psychology: Personal construct psychology, radical constructivism, and social constructionism. *Amer. Communication J.* 2002. V. 5. Iss. 3. P. 7–24.
  15. Varela F., Thompson E., Rosch E. *The embodied mind: cognitive science and human experience*. Cambridge, MA : MIT Press, 1993.
  16. Юнг, К.-Г. *Символы трансформации*. М. : АСТ, 2008. 731 с.
  17. Bauman Z. *The Individualized Society*. Wiley. 2013
  18. Friedmann J. Order and disorder in global systems: a sketch. *Social research*. 1993. Vol. 60. N 2.
  19. Erikson E. *Identity and the life cycle*. N.Y.; L., 1994.
  20. Wuthnow R. *After the Baby Boomers: How Twenty- and Thirty-Somethings Are Shaping Future of American Religion*. Princeton., 2010.
  21. Wuthnow R. Recent pattern of secularization: a problem of generation? *American sociological Review*. 1976. Vol. 41 (5).
-

Романенко Ю. В., Святненко І. О. США та Україна: досвід формування набору ціннісних ідентичностей. Частина 1. Релігійні ідентичності

В статті побудовано описово-аналітичну характеристику релігійних ідентичностей України та США. Авторами відзначено, що релігійні ідентичності в культурній системі України формувались як дво-основні (двоцентрові) та плюралістичні, що уможливило вертикальне ціннісне розщеплення і рекурсивну двоцентровість решти ціннісних ідентичностей. Двоцентровості та ціннісному розщепленню в контексті розуміння релігійних ідентичностей відповідають паралельне функціонування в суспільстві публічно-ритуального простору офіційних християнських церков та андерграундного (тіньового) домашнього язичництва. Українське суспільство при високому рівні номінальної релігійності зберегло ознаки дифузії релігійної ідентичності та взаємної контамінації православного та греко-католицького християнства елементами.

Наголошено, що американські релігійні ідентичності при збереженні релігійного плюралізму сформувалися як переважно одноцентрові і формувалися з участю послідовно-християнізованих соціальних груп, що означає домінування в структурі ідентичностей релігійних сенсів аврамітсько-монотейстичних релігій (юдаїзму та християнства), а в конфесійному аспекті – ліберальних християн та консервативних євангелістів. Одноосновність релігійних ідентичностей та єдності віри при збереженні множинності вірувань (суб'єктивного тлумачення однакових символів віри при достатній інтерналізованості останніх), принаймні серед елітних груп, забезпечила єдиностандартність ціннісної свідомості, а отже, рекурсивне впровадження цієї єдиностандартності/єдинозаконності в аксіосферах супідрядних рівнів (філософії/ідеології/соціальної моралі/прав) при послідовній боротьбі з корупцією.

Констатовано, що, якщо корупція в Україні в неофункціоналістському розумінні може бути визначена як центральна і тому похідна від культурної системи та її вищих аксіосфер, що є пов'язаним із дифузією, розщепленістю взаємною контамінацією релігійної ідентичності християнством та язичництвом (християно-язичництво, язично-християнство) в православ'ї та греко-католицизмі, то в США корупція відтворюється фрагментарно в окремих «анклавах» економічної та політичної підсистем суспільства. Культурна (центральна) корупція в Україні через розщеплення релігійних ідентичностей зазнає тінізації та фрагментованої юридичної репресії щодо її периферійних акторів в політиці при збереженні стійкої відтворюваності в ціннісній свідомості. Її посилення відбувається через втрату одержавленими християнськими церквами своєї ціннісно-авторизуючої ролі і всіляке узалежнення цих церков державною владою.

Відзначено, що американський протестантизм в релігійній ідентичності сприяв формуванню тотальної нетолерантності щодо корупції, в той час як в Україні православ'я та греко-католицизм через їх тотальну одержавленість, втрату ціннісно-авторизуючої ролі щодо суспільства, державного атеїзму сприяли периферизації релігійної ідентичності, що в значній мірі периферизувало вплив християнської етики на супідрядні аксіосфери філософії, ідеології, соціальну мораль і право.

Ключові слова: ідентичності, ціннісні ідентичності, релігійні ідентичності, світоглядно-філософські ідентичності, ідеологічні ідентичності, соціально-моральні ідентичності, правові ідентичності, мистецькі ідентичності.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

УДК 316.4+330.3

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.6>

М. С. ШИРОКОВА

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ВПЛИВУ СЕРВІСІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Концепція сталого розвитку суспільства передбачає задоволення різноманітних потреб усіх людей у існуючих і майбутніх громадах, сприяння особистому добробуту, соціальній згуртованості та включеності, а також створення рівних можливостей. Загально визнано, що сучасні тенденції зростання економіки та населення все більше залишають відбиток на природному середовищі. Стратегія сервісизації бізнесу останнім часом стає адекватним підходом для пошуку компромісів і узгодження всіх трьох елементів сталості (економічного, екологічного і соціального). Організації, які традиційно продавали фізичні продукти, почали збільшувати кількість послуг, які пропонуються разом із продуктом, багато бізнес-послуг виводиться на аутсорсинг, а деякі фірми розширюють досвід взаємодії з громадами та суспільством через соціальний діалог. Сервісизація є переходом стратегічного організаційного мислення від продажу продукту клієнту до надання результату для клієнта. Це означає зміну ціннісної пропозиції від властивостей і продуктивності продукту до кінцевого ефекту послуги в середовищі споживача.

Концептуальна рамка осмислення теорії сталого розвитку крізь призму сервісизації суспільства побудована в вимірах потрійної нижньої лінії з описом ефектів застосування сервіс-домінуючої логіки до всіх аспектів сталості. Сервісизація означає перехід від продажу продуктів до ціннісних пропозицій на основі продукт-сервісних систем. Від типу запровадженої продукт-сервісної системи залежить інтенсивність прояву позитивних ефектів на сталість. Порівнюючи моделі впливу сервісизації на сталий розвиток, можна зробити висновок, що функціонально сервісизація завжди виступає як один із аргументів каузальної моделі, а сталість – її результатом, залежною змінною.

Ключові слова: сервісизація, сталий розвиток, сервіс-домінуюча логіка, співвиробництво, потрійна нижня лінія, продукт-сервісна система.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть, які були досить складними як для світової, так і для української економіки, багато компаній відчули необхідність знайти джерела формування сталої цінності їх діяльності та конкурентної переваги, щоб утриматися на ринку. Виробничі компанії стикаються з новими викликами тотального впливу на суспільство, такими як економіка спільного користування, цифровізація, циркулярна економіка, корпоративна соціальна відповідальність і сталий розвиток.

ПРООН в Україні наголошує, що «до вторгнення в лютому 2022 р. Україна повідомляла про прогрес у досягненні 15 з 17 Цілей сталого розвитку. Тепер війна ставить під загрозу більшу частину досягнень України з розвитку». За їх прогнозами «90% населення України можуть зіткнутися з бідністю та надзвичайною економічною вразливістю, якщо війна поглибиться, що відкине країну – і регіон – на десятиліття назад і залишить глибокі соціальні та економічні шрами для майбутніх поколінь» [1].

Бізнес в Україні за відсутності зовнішнього тиску і спонукання до включення концепції сталого розвитку у свої стратегії (наприклад, нормативних актів, індексів соціальної відповідальності компанії, звітності щодо сталого розвитку та вимог споживачів) подекуди добровільно залучається до творення соціальних і екологічних змін та інновацій, партнерства з іншими стейкхолдерами, а також до звітування про результати проєктів зі сталого розвитку. Проте, як свідчить експертна оцінка 2020 р., тільки 46% компаній інтегрують Цілі сталого розвитку у свій бізнес [2, с. 1].

Втім, слід відзначити, що український бізнес має досвід долучення до вирішення гострих соціальних проблем. Наприклад, у період пандемії COVID-19 компанії демонстрували практики об'єднання зусиль задля оснащення лікарень устаткуванням, захисними костюмами, допомоги людям похилого віку тощо [2, с. 12]. Повномасштабна війна в Україні змусила український бізнес переорієнтувати свої програми сталого розвитку. Якщо до війни підприємці вкладали в проєкти зі зменшення викидів у довкілля, управління відходами, підтримку соціально незахищених верств населення, то зараз більшість коштів направляються на підтримку ЗСУ та постраждалих від російської агресії [3].

Загальносуспільна глобальна тенденція прагнення до сталого розвитку стає до шерегу причин, що спонукають організації до залучення стратегії сервісизації або, іншими словами, до об'єднання пропозиції продуктів і послуг. **Метою даного дослідження** є демонстрація характеру і напряму взаємозв'язку сервісизації і сталого розвитку бізнесу, а також вибудовування концептуального бачення механізму підтримки і заохочення сталого розвитку через впровадження сервісизованих рішень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Більша частина сучасних досліджень у галузі сервісизації твердить про позитивний вплив

сервісизації на сталість, хоча, необхідно зазначити, що існують і деякі свідчення, що за певних умов сервісизація може мати і не такий лінійний зв'язок зі сталим розвитком.

Дослідження моделей сталості в галузях виробництва і споживання представлені різноманітними кейсами впливу сервісизації на них. Так, Дж. Баррі та Г. Крюікшанк досліджують моделі сталого використання сонячних панелей, М. Гангвар Шарма та К. Сінг дають огляд з перспективи авіаційної промисловості, К. Мартін-Ріос та Н. Ергардт демонструють кейс крафтових пивоварен, Н. Абделкафі та ін. описують приклад сталого ланцюга поставок в галузі використання професійних принтерів, А. Янкович-Зугіч та ін. аналізують сталий сервісизований бізнес в автомобільній промисловості. Але українська література не може похизуватися дослідженнями реальних прикладів запровадження та оцінки застосування стратегії сервісизації різнорідними бізнесами. Відсутній і брак теоретичного розуміння сутності даних концептів на рівні організаційного управління.

Виклад основного матеріалу. Процес сервісизації економіки тісно пов'язаний зі змінами в якості життя: добробутом і умовами життя населення, його купівельною спроможністю, соціальною безпекою, якістю соціальної сфери, навколишнім середовищем тощо. Сервісизація в широкому значенні стосується всієї системи суспільних відносин, оскільки означає появу нових форм соціально-культурного розвитку: освоєння нових ролей і стилів життя, форм зайнятості, переважання презентаційних мотивів споживання, його фетишизація, виникнення нових способів задоволення потреб і самореалізації особистості. У вузькому значенні сервісизація як процес протікає в рамках діяльності виробничих ланок економіки шляхом активного інвестування в інфраструктурні галузі, що обумовлено зростанням доходів, розширенням потреби в кредитних ресурсах, прискоренням темпів НТП та пошуком ресурсозберігаючих технологій у сфері виробництва і реалізації продукту. Класичне визначення сервісизації надає компанія Atos Consulting як «процесу перетворення, у рамках якого виробничі компанії обирають також і орієнтацію на послуги або розробляють нові та більш якісні послуги з метою задоволення потреб клієнтів, підвищення продуктивності фірми і досягнення конкурентних переваг» [4, с. 6]. Інакше кажучи, сервісизація змінює ціннісну пропозицію компанії, її процес створення цінності, а також спосіб отримання цінності від клієнтів.

Відносини творення цінності в процесі обслуговування реалізуються шляхом інтеграції широкого спектру ресурсів з кількома особами чи організаціями. Процес надання послуги розглядається як процес спільного творення цінності, в який і постачальник, і замовник вкладають свої ресурси з метою отримання вигоди. З цієї точки зору, будь-яка економічна діяльність представляється як обмін послугами. Отже, процес сервісизації бізнесу характеризується поглибленням

розуміння і застосуванням в своїй діяльності сервіс-домінуючої логіки як сталої практики. Сервісизація, очевидно, включає як інновації пропозицій, так і інновації виробничого процесу та експлуатації. Виробництво, засноване на продукті, і виробництво, засноване на процесах, є відносно легкими для імітації конкурентами, тоді як сервісизацію важче відтворити. Фундаментальним завданням у процесі сервісизації стає створення прибутку від обслуговування, що зобов'язує налагоджувати взаємодію між матеріалами, працею та інформацією для задоволення потреб клієнта.

Сервісизацію бізнесу можна розглядати як логіку діяльності з маркетингової і стратегічної перспективи. Основною метою маркетингового підходу до сервісизації є диференціація пропозиції клієнтам, де продукти та послуги можна відокремити та продати окремо [5, с. 61]. Однак реалізація стратегічного підходу до сервісизації є набагато більш вимогливою, ніж у випадку маркетингового підходу. Сучасний стратегічний підхід являє собою інновацію корпоративних здібностей і процесів для досягнення переходу від продажу продуктів до продажу продукт-сервісної системи, яка краще створює цінність як для клієнта, так і для постачальника [6, с. 255]. Джерела виробника і замовника об'єднуються, а інформація обмінюється взаємно, щоб виробник міг допомогти замовнику досягти його цілей і, крім того, поважати вимоги суспільства щодо сталого розвитку.

Розуміння сталого розвитку відповідає найбільш узгодженому його визначенню, наданому Дж. Елкінгтоном, який називає бізнес сталим, «коли він відповідає «потрійним вимогам»: кінцевому результату економічного процвітання, якості навколишнього середовища та соціальної справедливості» [7, с. 229]. Підприємствам необхідно оцінювати свою діяльність не лише за традиційними фінансовими показниками, вираженими в термінах прибутку та доходності інвестицій або акціонерної вартості. Важливо вимірювати ширший вплив на навколишнє середовище та суспільство, в якому вони працюють.

Початкова ідея підходу «потрійної нижньої лінії» (triple bottom line: profit-planet-people) Дж. Елкінгтона полягала в тому, щоб заохочувати бізнес відстежувати та управляти економічною (не лише фінансовою), соціальною і екологічною доданою або втраченою вартістю. Якщо говорити більш детально, то компоненти потрійної нижньої лінії передбачають наступне:

- Люди: вплив організації на її найважливіших стейкхолдерів. До них належать працівники, їх сім'ї, клієнти, постачальники, спільноти та будь-яка інша особа, яка впливає на організацію або на яку вона впливає.

- Планета: вплив організації на природне середовище. Це включає зменшення вуглецевого сліду, використання природних ресурсів, токсичних матеріалів тощо, а також активне знищення відходів, лісо-відновлення та відновлення природної шкоди.

- **Прибуток:** вплив організації на місцеву, національну та міжнародну економіку. Це включає створення робочих місць, створення інновацій, сплату податків, створення багатства та будь-який інший економічний вплив організації.

У цьому тлумаченні найбільше плутанини виникає щодо прибутку. Здебільшого він тлумачиться в традиційному сенсі, тобто фінансовий прибуток компанії. Але це тлумачення є занадто обмеженим і неправильним з двох причин. По-перше, воно зосереджене лише на фінансовому аспекті. Однак, економічний вплив – це набагато ширша ідея, ніж просто фінансовий вплив. По-друге, воно зосереджене лише на прибутку для організації. Проте початкова увага була спрямована на вплив на суспільство – і, відтак, на суспільний прибуток. Економічний вплив є одним із найважливіших впливів організації. Організації, наприклад, створюють велику цінність для суспільства, створюючи робочі місця, генеруючи інновації та сплачуючи податки. Ось що насправді означає компонент потрібної нижньої лінії «прибуток».

Однак, за словами американського дослідника Г. Корреа, у літературі переважною мірою аналізуються переваги сервісизації, пов'язані з конкурентоспроможністю та рентабельністю, які стосуються лише одного аспекту потрібної нижньої лінії – прибутку, якого компанії, що переслідують сталий розвиток, все більше прагнуть досягти [8, с. 361]. Проте, сервісизація також може мати глибокий вплив на підвищення екологічної сталості та соціальної відповідальності компаній, сприяючи тим самим двом іншим аспектам потрібної нижньої лінії – планеті і людям. З цією думкою погоджуються скандинавські вчені В. Паріда та Х. Вінсент, які доводять, що нові тенденції циркулярної економіки, сервісизації та цифровізації сприяють трансформації бізнесу, що прагне залишатися конкурентоспроможним, у бік створення більш високої економічної, екологічної та соціальної цінності [9, с. 18]. Ці тенденції впливають на всі аспекти сталості на рівні фірмової трансформації (інновації в бізнес-моделях, ресурсах і спроможностях) і на рівні мережевої трансформації (співвиробництво з екосистемними партнерами та оркестровка екосистем).

Економічну сталість організації досить легко оцінити, адже вона залежить від фінансової прибутковості фірми. Сервісизація робить внесок у економічну сталість, впливаючи на такі показники: додана вартість для клієнтів, вартість самої компанії, довгостроковий розвиток бізнесу, термін окупності тощо.

Дослідження з внеску сервісизації бізнесу до елементів екологічного компоненту сталості відносять: розгляд екологічної сталості в якісних показниках, врахування впливу на навколишнє середовище повторного виробництва, ремонту, складання продукту, очищення та утилізації продукту, викиди, посилення і урізноманітнення застосування місцевих ресурсів, споживання енергії, екологічність і ефективність використання сировини, вичерпання ресурсів, оптимізація

виробничої системи, скорочення тривалості транспортування та розподілу. Тобто екологічну сталість можна виміряти тим, наскільки бізнес ефективно використовує матеріали і енергію та застосовує відновлювані або чисті ресурси.

Елементами соціальної сталості, на які впливає сервісізація, є: фундаментальні питання (наприклад, дитяча праця, охорона здоров'я та безпека, корупція, свобода релігії та переконань тощо), підвищення рівності та справедливості щодо зацікавлених сторін, вплив на економіку та навколишнє середовище (наприклад, розподіл прибутку, фізичні умови праці, психологічні та організаційні умови роботи, задоволеність роботою, стійкі ділові партнери, свобода самовираження). Соціальну сталість можна виміряти, наприклад, через внесок компанії у покращення відносин із місцевими громадами та зацікавленими сторонами, безпеку праці та робоче середовище.

Основна складність полягає в досягненні всіх трьох цілей одночасно, оскільки компроміси характеризують взаємозв'язки між елементами потрібної нижньої лінії. Наприклад, зіткнення інтересів може виникнути між екологічною орієнтацією та економічною діяльністю фірм. Крім того, між економічними та соціальними цілями може існувати парадоксальна напруга. У зв'язку з цим сервісізація здається адекватним підходом для пошуку компромісів і узгодження всіх трьох елементів сталості. Зважаючи на важливість, що приписується «розширенню послуг» для досягнення сталого зростання, вчені передбачають, що сервісізація може вплинути на сталість шляхом зменшення впливу на навколишнє середовище та збалансування економічних, екологічних і соціальних питань. За словами Е. Лафуенте та ін., сервісізація потенційно може підтримувати промислову сталість, що веде до кращого та стабільного соціально-економічного зростання і процвітання [10, с. 25]. Просунуті моделі обслуговування, такі як плата за спільне використання, можуть допомогти компаніям в управлінні компромісами між елементами потрібної нижньої лінії сталого розвитку.

Сервісізація суттєво підпадає під більш широке міркування екологічної модернізації (іноді її також називають екоефективними інноваціями), забезпечуючи формулу взаємодії екології та економіки. Китайський учений Ж. Джоу вводить поняття «сервісних інновацій для сталого розвитку», маючи на увазі, що всі сервісні операції підприємств мають керуватися перспективою сталого розвитку, одночасно враховуючи інтереси бізнесу, суспільства та навколишнього середовища в процесі надання послуг [11, с. 261]. Загальновизнано, що сучасні тенденції зростання економіки та населення все більше залишають відбиток на природному середовищі. Сервісізація може потенційно знизити впливи на навколишнє середовище, пов'язані з лінійними системами виробництва та споживання на основі моделей продажів, володіння і розпорядження. Дослідження спільного

використання автомобілів виявили, що кожен новий автомобіль, який вводить у систему спільного використання автомобілів, замінює приблизно 9-15 приватних автомобілів [12, с. 1]. Сервісизація відіграє головну роль у циркулярній економіці та призводить до економії ресурсів, подовжує життєвий цикл продукції і зменшує викиди, оскільки, якщо продукція надається у використання, а не продається, то виробники зацікавлені у продовженні терміну експлуатації продукту [13, с. 163]. З іншого боку, споживачам надається економічний стимул для використання продукції більш ефективним способом, а виробники, що приймають стратегію сервісизації, можуть підвищити інтерес споживачів до екологічних питань.

Сервісизація суспільства в широкому розумінні виступає поштовхом до нового мислення, який надходить ззовні. Найчастіше значні суспільні зміни стають наслідком тиску на систему законів, поглядів і норм з боку далекоглядних індивідів і груп або організацій громадянського суспільства, які обстоюють свою позицію, поки не буде досягнуто критичної маси громадської думки та політичної підтримки. Тоді те, що було новим, дратівливим або здавалося неможливим, стає нормою політичної та соціальної тканини.

Концепція сталого розвитку говорить про підвищення добробуту людей сьогодні, але так, щоб залишити світ, придатний для майбутніх поколінь. Яким би чином не вирішувалося це питання – чи через впровадження нових технологій, чи зміну моделей споживання, чи забезпечення доступу до медичної допомоги, водопостачання та санітарії – факт полягає в тому, що всі покращення залежать від співпраці низки учасників, які взаємодіють у складний та динамічний спосіб, що стає можливим завдяки розповсюдженню сервіс-домінуючої логіки в економіці та суспільстві. Незалежно від того, чи ми говоримо про торгівлю та інвестиції, політику чи культуру, приклади зв'язків і взаємозалежності оточують нас. «Варто лише подумати про їжу на наших тарілках, одяг на наших спинах або такий веб-сайт, як YouTube: джерела того, що наповнює наше повсякденне життя, численні та географічно різноманітні» [14, с. 41]. З суспільної точки зору сервісизація дає змогу споживачам з низьким рівнем доходу, які не можуть купити певні продукти, отримати до них доступ. Наприклад, якщо людина не може купити автомобіль, вона може розділити користування ним з іншими та все одно отримати вигоду від використання автомобіля.

Нідерландський дослідник А. Таккер, розглядаючи роль сервісизації як корисного інструменту для управління економікою, що ефективно працює з ресурсами, доходить висновку, що розвиток сервісизації не є панацеєю для досягнення радикальних екологічних поліпшень, проте для узгодження сталого розвитку та сервісизації необхідні мотивовані прагнення бізнесу та цілеспрямовані дії політиків і регуляторів економічних систем [15, с. 250].

Внесок у пояснення взаємозв'язку між сервісизацією та продуктивністю економічних систем зробили Д. Маріно і Р. Трапассо, проаналізувавши його на прикладі Італії [16, с. 86]. Вчені виявили високу та позитивну кореляцію між спеціалізацією економічної системи на наукомісткому бізнес-сервісі та продуктивністю, вимірюваною як додана вартість на душу населення. Більше того, будучи встановленим, зв'язок між виробництвом та бізнес послугами стає все більш сильнішим і породжує самопосилуючу динаміку економічної системи, надаючи їй залежність від такого шляху розвитку.

Підтвердження думки про здатність сервісизації впливати на всі три аспекти сталості (економічний, екологічний і соціальний) міститься і у праці італійських науковців А. Анареллі, С. Батістелли і Ф. Ноніно [17, с. 55]. Вони вважають, що продукт-сервісні системи можуть виступати сполучною ланкою між екологічними/соціальними показниками та економічними потребами бізнесу, оскільки дозволяють компаніям задовольняти розвинені потреби клієнтів, а також чітко орієнтуватися на стійкість. Завдяки цьому організації можуть забезпечити конкурентоспроможність та стійкість одночасно. Вчені називають три основні конкурентні переваги, які надаються стратегією сервісизації: сталість, економіка спільного користування та циркулярна економіка. Розроблена ними системна динамічна модель впливу сервісизації на виміри сталості має наступну логіку: з точки зору соціального аспекту вплив якості життя на прийняття сервісизації є позитивним, що породжує зростання продажів, яке може впливати на різні аспекти добробуту та соціальний вимір, в результаті чого покращується рівень якості життя, породжуючи таким чином благотворний цикл.

Сервісизація означає перехід від продажу продуктів до ціннісних пропозицій на основі продукт-сервісних систем. Тобто вона заснована на ідеї, що те, що клієнти хочуть від продуктів, – це не обов'язково володіння, а радше функція, яку продукт забезпечує, або послуга, яку продукт може надати. Сучасна концепція продукт-сервісної системи передбачає поєднання продуктів, послуг, допоміжних мереж та інфраструктури. Система включає технічне обслуговування продукту, переробку деталей і можливу заміну продукту, що задовольняє потреби клієнтів конкурентно та з меншим впливом на навколишнє середовище протягом життєвого циклу. Продукт-сервісні системи вважаються сталими, якщо вони відповідають трьом принципам [12, с. 2]:

1) покладання на бізнес-модель «оплата за користування», оренду або спільне споживання для підвищення рівня використання продуктів і, як наслідок, зменшення кількості вироблених товарів для задоволення вимог ринку;

2) пропонування послуги з технічного обслуговування для продовження життєвого циклу продукту. Ці послуги з технічного обслуговування також необхідні для забезпечення безперервної функціональності продукту, а також високої якості обслуговування;

3) використання дизайну продукту (наприклад, модульність) для підтримки ремонту, повторного виробництва та переробки.

Різновиди систем обслуговування продуктів можна розмістити в континуумі мірою зменшення залежності від продукту як основного компонента системи. Існує три основні категорії продукт-сервісних систем: послуги, орієнтовані на продукт (технічне обслуговування, гарантія, консультування); послуги, орієнтовані на використання (лізинг, оренда або спільне користування); послуги, орієнтовані на результат (функціональний результат, оплата за одиничну послугу). М. Янг і С. Еванс пов'язують можливий ефект сервісизації для сталості з типом запровадженої продукт-сервісної системи [18]. Інтенсивність цих позитивних ефектів досить обмежена, коли бізнес-модель орієнтована на продукт, вища, коли вона орієнтована на використання, і найвища, коли вона орієнтована на результат.

Словенська дослідниця Я. Хойнік також вважає сервісизацію джерелом циркулярної економіки та економіки спільного користування, які, у свою чергу, дозволяють вирішувати такі проблеми як забруднення навколишнього середовища та надмірне використання енергії [13, с. 169]. Такий причинно-наслідковий зв'язок має наступний алгоритм: продовження терміну використання продукції і надання її у використання (а не остаточний продаж) дозволяє використовувати її більш інтенсивно; виробники тепер вже будуть зацікавлені не у виробництві якомога більшої кількості товарів, а у продовженні експлуатації вже виготовлених, щоб отримати якомога більшу користь від них; це буде сприяти сталому економічному росту, оскільки підвищує рівень та якість життя у порівнянні з суспільством споживання.

Порівнюючи моделі впливу сервісизації на сталий розвиток, можна зробити висновок, що функціонально сервісизація завжди виступає як один із аргументів казуальної моделі, а сталість – її результатом, залежною змінною. Тобто такі прояви сталого розвитку, як економія ресурсів, скорочення споживання енергії та викидів в атмосферу, зниження забруднення навколишнього середовища, підвищення екологічної свідомості – неодмінно породжуються у випадках, коли починає вступати в дію сервіс-домінуюча логіка господарювання.

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі сталий розвиток є головною метою для кожного суспільства. Сервісизація може бути можливою відповіддю на проблеми сталого розвитку, оскільки дозволяє компаніям систематично та одночасно вирішувати всі три аспекти стійкості. Компанії зосереджуються на оптимізації використання їх продуктів, оскільки такий фокус може призвести до підвищення ефективності використання ресурсів, а це може бути вигідним як економічно, так і екологічно. Продукти тепер розглядаються як такі, що мають лише допоміжну роль у створенні цінності для фірм та їх клієнтів.

Бізнес, який намагається перейти в простір передових послуг, природно потребує цілей сталого розвитку та сприяє їм. Це не два

розбіжних інтереси, які потрібно збалансувати. Вони дуже добре і дуже гарно вирівняні. Переваги сервісизації суспільства для сталого розвитку не є етичними чи моральними зобов'язаннями, вони радше полягають в оптимізації бізнесу у контексті розширених послуг. Сервісизація сама по собі не обов'язково призводить до позитивних екологічних показників. Справа в тому, що потенціал сталості не може бути досягнутий, доки він не буде активований за допомогою відповідних процесів на рівні мислення та ставлення.

Сталому розвитку сприяє розростання не тільки виробничих послуг, а й сектора ділових і соціально-культурних послуг. Фактично мова йде про цілісну філософію обслуговування, яка дозволяє досягти гармонії у відносинах між суспільством і природою, а також гуманізувати людські зв'язки і стосунки.

Список використаної літератури

1. ПРООН. Фінансування заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку в Україні: чотири ключові фактори успіху. 2022. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/finansuvannya-zakhodiv-spryamovanykh-na-dosyahnennya-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini-chotyry-klyuchovi-faktory-uspihku>
2. Центр «Розвиток КСВ». Внесок українського бізнесу в реалізацію Україною Цілей сталого розвитку 2016–2020 рр. 2020. 22 с. URL: <https://csr-ukraine.org/wp-content/uploads/2020/12/Vpliv-biznesu-na-CSR.pdf>
3. New Voice. Як бізнес допомагає суспільству та ЗСУ під час війни. 2022. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/yak-biznes-dopomagaye-zsu-ta-ukrajincyam-pid-chas-viyni-keys-eva-50266251.html>
4. Atos Consulting. Servitization in Product Companies. Creating Business Value Beyond Products. Utrecht, 2011. 28 p.
5. Pistoni A., Songini L. Servitization Strategy and Managerial Control. Emerald Publishing Limited, 2017. 328 p.
6. Kryvinska N., Kaczor S., Strauss C., Greguš M. Servitization Strategies and Product-Service-Systems. IEEE 10th World Congress on Services (SERVICES 2014). P. 254–260.
7. Elkington J. Cannibals with Forks. The Triple Bottom Line of 21st Century Business. Capstone, 1999. 410 p.
8. Corrêa H.L. Servitization meets sustainability. *Future Studies Research Journal: Trends and Strategy*. 2018. Vol. 10, № 2. P. 358–364.
9. Parida V., Wincent J. Why and how to compete through sustainability: a review and outline of trends influencing firm and network-level transformation. *International Entrepreneurship and Management Journal*. 2019. Vol. 15. P. 1–19.
10. Lafuente E., Vaillant Y., Vendrell-Herrero F. Territorial servitization: Exploring the virtuous circle connecting knowledge-intensive services and new manufacturing businesses. *International Journal of Production Economics*. 2017. Vol. 192. P. 19–28.
11. Zhou Z. The Development of Service Economy. A General Trend of the Changing Economy in China. Springer Singapore, 2016. 318 p.

12. Abdelkafi N., Pero M., Masi A., Capurso I. Revisiting the servitization-sustainability link: A case study in the professional printing supply chain. *Cleaner Logistics and Supply Chain*. 2022. Vol. 4. 100061. 13 p.

13. Hojnik J. Ecological modernization through servitization: EU regulatory support for sustainable product-service systems. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*. 2018. Vol. 1. P. 162-185.

14. Strange T., Bayley A. Sustainable Development: Linking Economy, Society, Environment. OECD Publishing, Paris, 2008. 146 p. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/environment/sustainable-development_9789264055742-en

15. Tukker A. Eight types of product-service system: eight ways to sustainability? Experiences from SusProNet. *Business Strategy and the Environment*. 2004. Vol. 13(4). P. 246–260.

16. Marino D., Trapasso R. Servitisation and Territorial Self Reinforcing Mechanisms: A New Approach to Regional Competitiveness. *Investigaciones Regionales – Journal of Regional Research*. 2020. Vol. 3(48). P. 85–93.

17. Annarelli A., Battistella C., Nonino F. The Road to Servitization. How Product Service Systems Can Disrupt Companies' Business Models. Springer, Cham, 2019. 215 p.

18. Yang M., Evans S. Product-service system business model archetypes and sustainability. *Journal of Cleaner Production*. 2019. Vol. 220. P. 1156–1166.

Shyrokova M. S. Conceptual foundations of understanding the impact of business servitization on sustainable development of society

The concept of sustainable development of society involves meeting the diverse needs of all people in existing and future communities, promoting personal wellbeing, social cohesion and inclusion, and creating equal opportunity. It is generally accepted that modern trends in economic and population growth are increasingly leaving their mark on the natural environment. Recently, the business servitization strategy has become an adequate approach for finding compromises and harmonizing all three dimensions of sustainability (economic, environmental and social). Organizations that have traditionally sold physical products have begun to increase the number of services offered with the product, many business services are being outsourced, and some firms are expanding their experience of interacting with communities and society through social dialogue. Servitization is the transition of strategic organizational thinking from selling a product to a customer to delivering a result for the client. This means changing the value proposition from the features and performance of the product to the final effect of the service in the consumer's environment.

The conceptual framework for understanding the theory of sustainable development through the prism of the servitization of society is built in the dimensions of the triple bottom line with a description of the effects of applying the service-dominant logic to all aspects of sustainability. Servitization means moving from selling products to value propositions based on product-service systems. The intensity of positive effects on sustainability depends on the type of introduced product-service system. Comparing the models of the impact of servitization on sustainable development, we can conclude that functionally servitization is always one of the arguments of the casual model, and sustainability is its result, a dependent variable.

Key words: *servitization, sustainable development, service-dominant logic, co-production, triple bottom line, product-service system.*

РЕФЕРАТИВНІ ОГЛЯДИ

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2023.98.7>

С. Л. КАТАЄВ

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет

Я. В. ЗОСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет

ДИСКУРС ВІЙНИ В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІОЛОГІЇ¹

Монографія підготовлена колективом вчених Інституту соціології НАН України і присвячується пам'яті Валерія Михайловича Ворони, академіка НАН України, директора Інституту соціології в період 1992–2021 р.р.

Емпіричну базу досліджень, що включені в книгу, становлять дані моніторингу Інституту соціології НАН України за роки, що передували 2022-му, окремих порівняльних міжнародних досліджень, ініціативні опитування у мережі та інтерв'ю, що їх виконали співробітники Інституту соціології, дані Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), соціологічної групи «Рейтинг». Книга представляє дослідження 38 авторів.

Книга поділена на 7 розділів, що тематично представляють різні аспекти життєдіяльності суспільства в умовах війни.

У Вступі сформульовано основні проблеми війни та її наслідків, намічено напрями досліджень. У першій главі викладені методологічні засади вивчення суспільства у період війни та сформульована точка зору авторів на сутність російсько-української війни. В наступних розділах обговорені деякі важливі проблеми суспільства у стані війни та її соціальні наслідки. В книзі також містяться зразки використання кількісних і якісних досліджень співробітниками Інституту

---

¹ Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. С. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.

соціології НАН України для фіксації реакцій респондентів у перші місяці війни

Автори вважають, що в період війни формується *соціологія надзвичайності*.

Констатується, що Росія намагається повернути світ до часів світових війн минулого століття. Дії її обумовлені логікою реалізації як традиційної неоімперської російської ідеології, так і нової путінської доктрини «повернення споконвічних російських земель. Путінський режим у своєму рішенні розпочати війну в Україні став жертвою власної ілюзорної картини світу, яку створили та й досі намагаються підтримувати кремлівські пропагандисти,

В книзі позначено негативні наслідки війни для суспільства:» українському суспільству слід готуватися до подолання невідворотних соціально-культурних і психологічних наслідків війни. Посилаючись на П. Сорокіна, наголошено, що крім прямих і непрямих втрат населення та шкоди стану його здоров'я, виникають такі негативні наслідки війни, як: зниження життєвого рівня; обмеження прав і свобод громадян, переміщення великих мас людей; мілітаризація суспільства та свідомості; посилення втручання держави в усі сфери життя громадян; політична радикалізація; зростання тривожності, ворожості та агресії; чорно-біле сприйняття, атмосфера підозрілості, «полювання на відьом».

Позначені також фактори, що протистоять негативним наслідкам війни. Це: соціальна консолідація та подолання суперечливих геополітичних орієнтацій, (мається на увазі дерусифікація), мобілізація ресурсів виживання, піднесення патріотичної свідомості та формування чіткої визначеної національно-громадянської ідентичності в усіх регіонах України.

Війна вводить розрізнення, які по-новому сегментують населення, помітно зменшуючи значення традиційних ознак, що диференціюють і стратифікують громадян.

Ситуація винятковості, зумовлена війною, характеризується низкою важливих моментів, які брав до уваги авторський колектив. По-перше, війна, особливо на початковому етапі, генерує переважно хаос, щодо якого множаться хибні оцінки, а соціальні інститути, ті структури, що покликані приборкувати суспільну ентропію, ніби втрачають цю здатність.

По-друге, помітне ослаблення соціального контролю за подіями та процесами в суспільстві може бути і швидко минулим, і хронічним.

По-третє, адаптаційні практики індивідуального само захисту, інноваційні форми взаємодії та співробітництва між інститутами, організаціями, категоріями населення, окремими громадянами формують особні анклавні соціального порядку, принагідно стверджуючи нову нормальність посеред викликаного війною безладу і звичку до неї – таке собі творче підпорядкування та «домашнення» винятковості та плутанини.

По-четверте, надзвичайність стосується й самої соціології, її здібності отримувати релевантне чи правдоподібне знання про стани і процеси в суспільстві.

Соціологія надзвичайності також потребує задіяти методологічні і концептуальні можливості *парадигми складності*. Ця парадигма є удосконаленою версією соціальної синергетики. Розглядаються показники *системної ентропії*, що вказує на рівень системної хаотизації, *соціальної напруженості*. Слід виявляти ресурси, які б у ситуації варіативності майбутнього в кризових точках біфуркації спрямували суспільні тренди у напрямі позитивного варіанта розвитку подій. Лавиноподібна зміна повсякденних практик, і їхня раптова неузгодженість тягне за собою хаотизацію і некерованість суспільства. Зростає роль доленосної випадкової флуктуації.

Автори надають соціологічній інтерпретації смислів російсько-української війни. Глобальне значення цієї війни полягає у зіткненні двох світоглядів і політик щодо майбутнього глобального світ-порядку, а саме того, чи буде він будуватись згідно з універсальними правилами та нормами міжнародного права чи на основі права сили з ризиками занурити світ у хаос ескалації неконтрольованого насильства та руйнування. Це також – глобальна битва цінностей свободи і принципів демократії проти насильства та авторитаризму.

На відміну від російських марень про відродження радянської чи царської імперії, обернених у минуле, українські смисли про цю війну містять і надію на європейське відродження країни та народу, який виборює свій шанс на майбутнє.

Переважна установка української громадянської ідентичності та смисли української належності стали важливою основою консолідації та масового спротиву українського суспільства російській військовій агресії. Українське суспільство трансформувалось у потужний соціальний організм адаптації та спротиву російській військовій агресії.

У надзвичайних обставинах можна говорити про тимчасову або відносно тривалу деформацію соціальних інститутів. В екстремальному стані інститути незадовільно справляються з хаосом, який привносить війна. Перспектива відновлення хоча б більшої частини колишньої дієздатності відсувається за обрій визначеності

Найбільш значущим компонентом національного ідентитету стає ціннісний контекст збройного конфлікту: Україна, незалежність, історія, свобода, мужність, стійкість, ненависть, смуток, співчуття взаємодопомога.

Тотальна війна маргіналізує пацифізм як явище радикально, він не на часі й це прочитується будь-якими суб'єктами без помилок. Або ж його можна адекватно розглянути, хіба що у виродженій формі колабораціонізму.

Автори аналізують специфіку соціальних почуттів під час війни. Так, важливу роль відіграє такий феномен, як очікування.

В екстремальних умовах особистість занурюється у новий тип існування, потрапляючи у не повсякденний спосіб буття. Для нього характерними є суттєве погіршення умов життя та постійна загроза здоров'ю і навіть існуванню людей. Психологічний стан особистості тут не є статичним. На першому етапі він проявляється як шок, заціпеніння, потрясіння, істерика, страх, стрес. На цьому етапі руйнується звичний плін життя, свідомість сприймає нові обставини як абсурд, кошмар, фантастику, сновидіння. У них порушується логіка мислення, свідомість звужується, концентрується на проблемі виживання, витісняючи у сферу несвідомості інші теми. Відбувається активний пошук будь-якої форми виживання, можливої в даних умовах. Проте через певний час настає часткова адаптація особистості до цих умов. Людина тут набуває поза буденний досвід, але вона практично ніколи не може повністю адаптуватися. На другому етапі перебування в екстремальних умовах провідними емоціями стають дистрес, емоційне вигорання, розгубленість, безпорадність, невпевненість у завтрашньому дні. Однак тепер взаємодія особистості з екстремальними умовами життя ускладнюється, а не зводиться лише до емоційних реакцій. Людина починає включати інші складові особистісного потенціалу і її взаємодія з умовами життя ускладнюється. Подолати комплекс негативних емоцій вона здатна лише в результаті виходу із поля надзвичайних умов. Це, правдоподібно, трапляється або внаслідок якісної зміни самих цих умов, або завдяки просторовому переміщенню суб'єкта у нові умови. Оскільки найбільшим бажанням людей, що перебувають в екстремальних умовах, є вихід із них, а головним завданням – виживання, то весь їхній психологічний стан просякнутий очікуванням. У такій соціально-психологічній атмосфері виникає багато нереалістичних очікувань. Віддалене майбутнє особистість може створити в своїй уяві як ілюзію, як психотерапевтичний прийом. Сама ж реальність є жорсткою до неї. Тому вона хоча б у думках мріє і прагне розірвати ланцюги соціальних зв'язків, які тримають її у цих умовах, хоче вирватись із пекла негативних екстремальних умов, що склалися в її країні, і переміститись в інші реалії. Взагалі, в екстремальних умовах дуже часто виникають міфи, легенди, зміст яких розміщують не в минулому, а в майбутньому часі. Для них характерними є бездоказовість, некритичність, порушення причинно-наслідкових зв'язків, ірраціональність, прийняття несумісних речей, логічних суперечностей. В екстремальних умовах подібні розумові моделі виконують роль не пізнавальних засобів, а прийомів формування поведінки, сподівань про раптовий порятунок, про чудесне визволення, звільнення людей якоюсь загадковою силою від поточних страждань, поневірянь, жахів та страхів. Коли передбачення міфологічного або казкового типу впроваджено в індивідуальну, групову чи суспільну свідомість у вигляді передбачення – попередження про важливу бажану або важливу небажану подію, воно стає очікуванням. Таким чином, повна невизначеність, тупиковість ситуації

компенсується очікуванням дива, чудес, несподіваних бажаних результатів. Нічим не аргументована надія на результативність легенд, віра в успіх міфів і казок стають основою такого роду очікувань. У сучасних умовах роль творців міфів і легенд значною мірою взяли на себе засоби масової комунікації, що продукують серед іншого й соціальні ілюзії. При цьому пропонувані ними химерні конструкції не сприймаються й не усвідомлюються їхніми реципієнтами як міфи. Навпаки, люди в них свято вірять. В екстремальних умовах, де є високим рівнем невизначеності майбутнього, очікування стають одними з найважливіших чинників формування поведінки особистості. При цьому розрив між ними і дійсністю в цих умовах зростає.

Для більшості співвітчизників війна сьогодні відбувається не на полях битв, а у просторі комп'ютера і телевізора. Маніпулювання інформаційним полем, віртуалізація бойових дій стають невід'ємною складовою сучасних воєнних технологій. Сучасні масмедіа пропонують новий образ війни. Він конструюється з артилерійських і ракетних обстрілів, швидких вогневих контактів, артилерійських дуелей, роботи протиповітряної оборони. Дискурс війни намагається обґрунтувати себе через протиставлення інакшості. Інакшість українців для росіян фіксується у наборі номінацій «бандерівець», «фашист», «націоналіст». Те, чого прагне противник – редукція цієї інакшості, навернення у свою віру, і якщо редукція виявиться неможливою, то знищення.

Війна загострює екологічні проблеми. Відбудова, рятування понівеченого, зруйнованого війною середовища стає соціальною проблемою – викликом для громадян. У місцях активних бойових дій масштаб руйнувань екосистем, інфраструктури є величезним і з кожним днем збільшується. В книзі наводяться конкретні цифри, які ілюструють масштаби руйнувань. Росіяни намагаються зруйнувати здатність природного середовища підтримувати даний біологічний вид. Несуча здатність довкілля стає під загрозою. Відбувається справжній «екоцид» нашої країни з боку росіян. Загальним підсумком цієї війни є повсюдне й прискорене скорочення придатного для життя людей простору. Національний план післявоєнного відновлення має обов'язково включати заходи з відновлення та збереження екосистем.

В книзі багато уваги приділяється стану освіти під час війни. Наводяться численні факти та цифри руйнування системи освіти, наводяться також дані деяких соціологічних досліджень, що стосуються отримання освіти під час війни. Обговорюються умови для навчання як в Україні так і різних країнах, куди виїхали діти з батьками. Негативним наслідком війни в цій галузі буде неминуче погіршення умов отримання якісної шкільної освіти в нашій країні та труднощі з адаптацією до освітньої системи країни перебування для дітей-мігрантів. Значна частина студентів буде з різних причин виключена з системи вищої освіти України. Констатується, що в Україні значно посилюється *ймовірність відмови від об'єктивного оцінювання якості освіти.*

Обговорюються також проблеми здоров'я населення та ризики поширення соціально небезпечних хвороб під час війни. Медичний персонал і пацієнти змушені втекти, деякі поранені або вбиті. Під час війни порушується логістика доставки вакцин і доступ до них. Масштабні переміщення біженців, перебування у тісних приміщеннях і перебої з наданням медичної допомоги, зокрема, сприяють поширенню захворюваності на ВІЛ та туберкульоз.

Багато уваги приділено аналізу даних дослідження стану різних аспектів людського, гуманітарного розвитку. Робиться висновок, що всебічну дію війни на людський розвиток поки що важко визначити, адже, окрім очевидних на сьогодні безпосередніх людських жертв, руйнування економічної інфраструктури та міграції населення, матеріальних втрат, які вдається більш-менш точно оцінити, війна матиме довгострокові соціальні, демографічні, культурні та психологічні наслідки, які поки що можна лише приблизно окреслити.

Книга насичена даними численних соціологічних досліджень сприйняття збройних конфліктів населенням України напередодні російської агресії. Відмічається гомогенність оцінок різними категоріями населення можливості вступу країни у війну.

В книзі приділяється увага економічним аспектам наслідків війни. Зокрема обговорюються практики виживання бізнесу. Серед основних заходів переналаштування макроекономічної стратегії України вказується на необхідність мобілізації більших ресурсів для покращення фіскального становища, трансформації податків на більш прогресивні, підвищенні ефективності невійськових витрат. Відбувається значний перерозподіл виробничих сил. Якщо економіку сходу країни та нафтопереробні заводи зруйновано, то високотехнологічний сектор ІТ залишається сильним. Це єдина галузь, де відбувається зростання. Продовжується розвиток діджиталізації країни. В умовах війни кількість українців, які користуються Інтернетом, не знизилась, а навпаки, значно збільшилась. Створено потужну «ІТ-армію», яка воює на новому сучасному кіберфронті.

Склався відчутний дисбаланс на ринку праці між попитом, що зростає і пропозицією, що зменшується. Цей дисбаланс продовжиться довго і напевно чи його вдасться швидко подолати після закінчення війни.

Станом на травень 2022 р. в Україні зникло близько 4,8 млн. робочих місць. Серед тих, хто мав роботу до війни, повноцінно працювали на час опитування лише 34% опитаних, віддалено або частково – 19%, змогли знайти нову роботу 6%, не працювали 39%. Збільшилось працівників з нестандартною зайнятістю. В кожній третій компанії очікується скорочення співробітників. Підприємці очікують глобальну рецесію.

Через війну 90% населення України може зіткнутися з бідністю та крайньою нужденністю: третина населення житиме за межею бідності, а ще 62% постануть перед високим ризиком зuboжіння. Найближче

майбутнє не обіцяє ані закінчення війни, ані помітного економічного зростання економіки і, відповідно, грошових доходів зайнятого населення.

Сотні підприємств переїхали з небезпечних регіонів на захід країни, зареєстровано десятки тисяч нових бізнесів. Економіка України з початком повномасштабної війни не зазнала колапсу, як це сталося на початку 1990-х з крахом радянської командно-адміністративної системи, і багато в чому це відбулось завдячуючи механізмам ринкової економіки.

Наслідки війни включають довготривалу фізичну та психологічну шкоду дітям і дорослим. Через війну у кожного п'ятого (22%) фіксується той чи інший ступінь депресії, тривоги, посттравматичний стресовий розлад, біполярний розлад або шизофренія. Депресія частіше зустрічається у жінок, ніж у чоловіків. Психологічної підтримки буде потребувати близько 15 млн українців. Парадоксально, що громади, українці, які живуть далі від бойових дій, набагато тривожніші, ніж ті, хто знаходиться ближче до зони бойових дій. Наразі 50% опитаних намагаються активно вирішувати свої проблеми, 35% намагаються перечекати.

Завдяки серії глибинних інтерв'ю з проблеми втрати життєвого і емоційного комфорту порівнювалися дані перших днів війни та перших трьох місяців війни. З'ясувалося, що думки та погляди людей дуже змінилися. Після звістки про початок війни, це здебільшого шок, розгубленість і страх. Пізніше давалися взнаки втоми та виснаженість. Багато хто говорив про спустошення та втрату себе у соціумі. Люди почали більше зосереджуватись на собі. Саме індивідуальне, а не суспільне вийшло на перший план. У відповідях панували відчай і зневіра порівняно із опитуванням про перші дні війни. Мова і громадянство, атрибутика прапора та національного одягу ставали найбільш значущими ознаками ідентичності.

Найголовнішим питанням початку війни став виїзд з постійного місця проживання. Через три місяці від початку війни люди відчували вже менше проблем із забезпеченням базових потреб, більшість зосереджувалась на своєму внутрішньому стані після переїзду. Наразі вони проживають в іншій країні, працюють не за спеціальністю, але почувуються комфортно.

В соціології війни одним із напрямків досліджень є соціальні проблеми окупації. Серед цих проблем слід відмітити явище колабораціонізму. Автори книги торкаються цієї проблеми. Відмічається, що загалом поняття колаборації не обов'язково має негативну конотацію, адже це просто співпраця. Але в ситуації окупації колабораціоніст – це перебіжчик, відступник, дезертир, той, хто зрадив принципи та переконання в годину найважчих випробувань для країни та її громадян. І тоді практики правозастосування і пред'явлення підозр прямо свідчать про перехід країни, яка зазнала нападу, до «політики відплати»,

яка обіцяє справедливе покарання за антипатріотизм у словах і діях. Однак межа між зрадою, що шукає вигоди, і вимушеною співпрацею з ворогом для виживання, у багатьох випадках не виразна.

В книзі серед методів дослідження використовуються включені спостереження, якісні дослідження вражень учасників подій, зокрема досвіду сприйняття війни. Наводиться відповідна методологія. Йдеться про те, що сьогодні називається автоантропологією, автобіографічною етнографією чи соціологією, особистим, самоповідальним дослідженням і найчастіше авто етнографією. Розрізняють два паралельні напрями цього жанру. Евокативна автоетнографія, що «пробуджує спогади», передбачає автентичний, відкритий, ширший текстуальний опис життя, схожий на сповідальну розповідь. Аналітична автоетнографія не задовольняється метафоричним, виразним описом людського життя, що розмиває межі між літературою та соціальною наукою, відмовляється абстрагуватися і пояснювати трансформації культурних порядків, наполягає саме на останньому. щоб бути сумісною з епістемологічними припущеннями та цілями символічного інтераціоналізму. Відбувається класифікаційна робота із зібраними даними та перехід на мову теоретичних концептуалізацій. Її визначальні характеристики – використовувати емпіричні дані, щоб отримати уявлення про деякі ширші соціальні явища, ніж ті, які надаються самими даними.

Згідно одного з таких досліджень, практично всі інформанти відчули 24.02.2022 р. справжній шок, потрясіння засад буття. Різко звузились горизонти часової перспективи: молоді люди не могли після цієї дати планувати своє життя наперед на середньо – та довгостроковий період часу. Попри страхи, стреси, невротичні стани протягом перших місяців війни, з часом дедалі частіше люди опановували себе – давалися взнаки пошук і реалізація ними ефективних моделей поведінки в надзвичайних обставинах.

На матеріалі включеного спостереження аналізується динаміка адаптації населення в умовах постійних вибухів та сигналів тривоги. Повсякденність почала вибудовуватись за кризовими сценаріями виживання. Психологічна напруженість, емоційні реакції на реалії війни, дійшовши межі шоку, страху, паніки, почали поступово адаптуватися до реалій життя в стані війни. Далі відбувалася певна рутинізація у ставленні до подій. Зовнішні ознаки відродження життя в Києві, на жаль, не звільнили від внутрішнього напруження, яке також стало повсякденністю кожного киянина, як і кожного українця.

Автори книги зазначають, що через війну відбуваються зміни у соціальній структурі, класовій і статусній самоідентифікації. Екстраординарні події можуть як зменшувати ступінь нерівності, так і збільшувати; закривати наявні канали мобільності та відкривати нові. Міграційна криза різко змінила регіональну структуру населення. З'явилися нові соціальні ідентичності (біженці, волонтери). Згідно дослідження переважна більшість респондентів (52,4% у вересні

2022-го) ідентифікували себе через категорію «середній клас», а не робітник чи інтелігент, як в радянські часи. Після першого півроку війни країна залишається «суспільством середнього класу», на що вказує ромбоподібна соціальна структура. Але розподіли самооцінок демонструють спричинений війною тренд від ромбоподібної форми до пірамідальної: частка заможних і середніх різко зменшилася (у 3,4 та 1,6 рази відповідно), а нижчих за середніх і бідних збільшилася. Війна призвела до значущої низхідної динаміки соціальних самооцінок. Тим не менш відбувається стабільне відтворення довоєнного тренду соціальної самоідентифікації від радянської моделі до прозахідної, де домінантною є категорія «середній клас», що свідчить про соціальну стійкість країни.

Гібридна війна включає інформаційний компонент та пропаганду. Російська пропаганда розлюднеє супротивника. Ті, хто постійно споживає викривлену інформацію, яку у величезному обсязі постачають російські засоби масової пропаганди, перетворюються на слухняних виконавців волі російської правлячої верхівки. Росіяни є жертвами послідовного імперського впливу на масову свідомість. Принципи деструктивної тоталітарної пропаганди, помножені на неймовірні кошти, – страшна зброя, що руйнує мораль і психічне здоров'я мас. Російська пропаганда направлена на дискредитацію української державності. І тепер нам слід думати про те, як повернути ініціативу та протистояти тій величезній шкоді іміджу України та українців, якої завдають російські пропагандисти. Слід розробити систему контрпропагандистського впливу, яка б базувалася на охопленні всіх сфер життя. Конструктивна українська пропаганда повинна додержуватися трьох принципів: *історичність* (треба чітко роз'яснювати історичні корені та наступність зла); *олюднення українців* (треба наводити більше прикладів людської поведінки українців у нелюдських умовах); *авторитетність джерела інформації*.

Через війну відбувається прискорене формування консолідованої колективної ідентичності українців, зростання показників громадянської ідентичності, підтримки інтеграції України в Європейський Союз і НАТО. Взаємна емпатія, відчуття солідарності, підкріплені взаємодією, стали ключовими для цементування колективної ідентичності, важливої для формування політичної нації. Україні притаманна соціетальна воля до боротьби за свою країну, у населення зберігається високий рівень віри у перемогу та неприйнятність жодних компромісів з ворогом аж до повного визволення української території. Згідно досліджень, відбувається відчутне зниження регіональних відмінностей стосовно ставлення до історичних та геополітичних орієнтацій. В Україні також спостерігалась тенденція до збільшення частки населення, яке визначає себе насамперед громадянином України, й тих, хто пишається громадянством України.

Порівняно із мирним часом масова свідомість зазнає спостережуваних змін. Загалом упродовж 2014–2021 воєнних років національна дистанція в українському суспільстві не збільшилася, а радше навпаки – скоротилася. Аналогічна узагальнена тенденція притаманна й динаміці значень показника соціального самопочуття. Рівень соціального самопочуття в цей період зріс. На тлі війни протестні наміри знижуються впродовж 2014–2020 рр., і починають зростати лише на тлі пандемії Ковід-19. Реалізація цих протестних намірів унеможливилася з лютого 2022 р. після вторгнення в Україну російської армії. Помітно поменшало людей з почуттями страху, тривоги, песимізму, розгубленості та безвиході, що виникають при думках про майбутнє України. З іншого боку, суттєво побільшало людей з почуттями впевненості, оптимізму та, особливо, надії при розмислах про майбутнє України.

В книзі приділяється увага суспільним настроям під час війни. Зокрема проаналізовано стан довіри в суспільстві. Рівень довіри є чи не основним індикатором і фактором суспільного розвитку. Спираючись на емпіричні дослідження робиться висновок, що незважаючи на стрес перших місяців війни, українці не зневірилися. Соціальна довіра зросла за всіма компонентами. Найвищий рівень політичної довіри в даних травня 2022 р. мають армія, Президент та нацгвардія.

Не оминули автори книги проблему ставлення українців до російської спільноти. Майбутні стосунки українців з росіянами на початковому етапі війни є «ворожість» і «дистанціювання». у масовій свідомості переважає бажання захиститися від небезпечного сусіда-нападника.

Відмічається, що українське суспільство перебуває в стані класичної травматичної ситуації, яка характеризується (за П. Штомкою) неочікуваністю і швидкістю настання; радикальністю, руйнуванням основ буття; екзогенністю, зовнішнім походженням; сприйняттям ситуації як несподіваної і шокуючої. Наводиться структурований аналіз суспільної травми та результати емпіричного дослідження спроби протистояти ситуації, що травмує.

Неодмінним аспектом дослідження суспільства є ціннісні орієнтації. Тож і в цій книзі наведені результати емпіричного дослідження впливу війни на ціннісні пріоритети. Наголошено, що сьогодні важливість добробуту і міцної сім'ї перетворилася на більшу значущість забезпечення власної безпеки і безпеки близьких людей. Згідно дослідження найважливішими цінностями є: державна незалежність України, власна безпека та безпека близьких людей. Найменше значення для людей має матеріальний добробут. Державна незалежність України є основною об'єднуючою ціннісною домінантою населення України.

Надано також результати дослідження за допомогою соціологічного тесту «Індекс соціетальних цінностей». У рейтингу оцінок значущості першу групу становлять цінності, які відповідають за виживання. До відповідних належать соціетальні цінності безпеки

(1 місце), сили, порядку, нормативності та рівності. Друга група цінностей за своєю суттю спрямована на забезпечення якості життя людей та країни. належать соціетальні цінності, для яких не переважає так відчутно – свобода, стабільність та самостійність. Нарешті, третя група цінностей спрямована на розвиток країни в широкому значенні: соціальному, науковому та кадровому. До цієї групи належать ті соціетальні цінності, для яких відносна більшість респондентів обирає варіант відповіді «може тимчасово знехтувати» в умовах воєнного часу. До них належать цінності різноманіття, розвитку та селективності.

Серед теоретичних розвідок цікавими є роздуми про засади майбутнього післявоєнного українського суспільства. Авторами відмічається, що Україна тягнє до західного типу демократії, для якого притаманні неоліберальні цінності. Для розвитку ідей сучасного неолібералізму можна використати ідеї нової етики для глобального суспільства, бо головною відмінністю має бути культура діалогу в середині суспільства. Наголошено принципи політики майбутнього, а саме: прийняття принципу рефлексивності в основі сучасного мислення; увага до глибинних відносин між культурою та владою; визнання складності як принципу пізнання; визнання переваг різноманітності; плекання смирення як принципу ставлення до своєї культури; здатність урахувати різноманіття; взаємне навчання в діалозі задля позитивних змін. Актори, які займають домінуючі культурні позиції, якщо вони беруть участь у глобальних дискусіях у транскультурному дусі, зобов'язані відмовитися від домінування і від своїх безпідставних привілеїв.

Отже в монографії українських соціологів дискурс війни представлений системно, охоплює всі важливі аспекти суспільного життя. Проаналізовано економічні, соціальні, екологічні, психологічні наслідки війни, очікування населення, його настрої, домінуючі цінності. Період, який охоплюють соціологічні дослідження – це перші пів року з початку війни.

Слід чекати, що в наступному українські соціологи представлять результати досліджень стану суспільства через рік і більше після початку війни. Такі дослідження є важливим документом для історії України.

НОТАТКИ

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Збірник наукових праць

ВИПУСК 98

Редактор: А. О. Бессараб
Технічний редактор: Ю. В. Бабич
Дизайнер обкладинки: Я. В. Зоська

Підписано до друку 27.04.2023 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 4,30. Наклад 300. Замовлення № 0523/339.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.